SMRT FAŠIZMU — SLOBODA NARODU

KNJIŽEVNE NOVINE

LIST ZA KNJIŽEVNOST I KULTURU

GODINA IV
BROJ 30

Uredništvo Francuska 7 tel. 28-098
Administracija Kardeljeva 31, tel. 24-001

BEOGRAD, UTORAK, 24 JUL 1951

LIST IZLAZI JEDANPUT NEDELJNO

PRIMERAK
8 dinara

TEODOR PLIVIJE

Mostovi mira ostaju

Uredništvo »Književnih novina« primilo je dva članka Teodora Plivijea, od kojih prvi objavljujemo u ovom broju. Teodor Plivije, napredni nemački pisac, živi danas u Zapadnoj Nemačkoj, kuda je prebegao 1947 iz Sovjetskog Saveza. Autor je romana »Kajzerovi Kuli«, »Kajzer je otišao a generali su ostali« i »Velika avantura«, reportaža »Dvanaest mornara i jedan kapetan« i drugih knjiga

Ako si vladar nad jednom zemljom i srećna zvezda ako je stajala nad državom tvojom i izvela je iz velike opasnosti i tebi pobedu dosudila, tako veliku kao što je bila opasnost kroz koju si proći morao, onda pametno delaj i pobedu iskoristi da bi mir zadobio.

Pobeđenima ruku pruži — jer tako ćeš na granicama svoje zemlje prijateljstvo steći.

Svoje ljude oslobodi vojne službe i pusti ih da se vrate u zavičaj na polja svoja. Oni će te ceniti, i hleb koji sa svojima jedu obdelavaće sami — tako ćeš služiti širenju blagostanja u svojoj zemlji.

Za stolom pregovora otvori uvo i za reč tuđu, jer tako će doći do razgovora i sporazum neće izostati, a ti si na putu mira.

Ako pak drukčije radiš i svoje uvo za stolom za kojim se pregovara začepiš, a tvoja reč bude »Veto«, i druga tvoja reč takođe bude »Veto«, i treća, četvrta i peta tvoja reč još uvek bude »Veto«, onda neće doći do razgovora i ni do kakvog sporazuma, i put ka miru tada je daleko. Činiš li, dakle, tako i ne koristiš li se svojom pobedom na jedino mogućan način — način koji vodi umirenju, već iskorišćuješ slabosti potučenih, da bi ih svojom nadmoćnošću tlačio i posle njihovog pada potpuno ih zgazio, onda znaj da time nećeš pobuditi nijednu prijateljsku misao i ne išćekuj nikakvu dobru volju pa ni samu bezbednost.

Svoje ljude moraćeš i nadalje držati pod oružjem. Oni će osedeti daleko od zavičaja i tek kao veterane moći ćeš ih povratiti, ali ne zamenivši ih prethodno mlađim godištima koja si iz škola morao uzeti. A tako nećeš podići na viši stepen znanje, a ni blagostanje u zemlji svojoj. Jer poznavanje ratnih veština, što će tada i deca tvoja morati da nauče, nije nikakvo pravo znanje. I zaplenjena dobra, makar se ona u velikim količinama kotrljala preko granica tvojih, nisu nikakvo blagostanje rastuće i tvoračko.

Ti nećeš rat.

Ali da li hladno rasuđuješ o tome šta bi sve vrući rat mogao da ti donese, i zaustavi li se tvoj prodorni zahvat tek onda kad se nađeš pred otvorenim ždrelima topova — onda si svojoj želji loše poslužio.

Ti nećeš rat.

Ali težiš li za proširenjem svoga carstva, ne obzirući se na povučene granice, i činiš li da se iz zemalja koje si pokorio odvlače starine kao ratni plen, da se umetnička dela svukuda razbacuju i u reke potapaju, a zbirke starog novca u grumenje raspadaju, crkve propadanju prepuštaju, stari dvorci, građevine i spomenici sa zemljom sravnjuju da ni kamen na kamenu ne ostane — onda znaj da ti sve to ništa neće koristiti, jer narodi će se ipak sećati da su nekada imali sopstvenu istoriju i da su do tvoga dolaska na sopstvenim nogama stajali; i makar čitave narode stavio pod komandu svojih generala i nametnuo im vlade koje nisu ništa drugo do tvoje namesništvo i produžene ruke tvojih policajaca — ipak znaj da ti ni to neće ništa koristiti, jer narodi neće verovati u vlade koje si postavio i učiniće sve da zbace nasilje koje ih pritiskuje.

Ti nećeš rat.

Ali ideš li za tim da svoju vladavinu nad pobeđenima učvrstiš i učiniš li da se onima koji su na vrhu odrube glave (samo zato što su do dana tvoje pobede bili na vrhovima), a ono što je bilo na dnu pustiš da se popne na vrhove (samo zato što je do dana tvoje pobede bilo na dnu) i narediš li da se velika polja rasparčaju na mala, a ubrzo posle toga mnogobrojna mala polja da se ponovo u veliko skupe, onda si možda postigao da se ljudi iskorene i prazni kao slamka u tvojoj ruci budu.

Ali od takvog testa ne da se nikakav hranljiv hleb ispeći i takvi ljudi nesposobni su da na svojim plećima carstvo drže.

Kako dugo može da opstane carstvo koje je bez slobode sazdano! Može li polje s klasjem pokriveno zreti i do ploda dospeti, ako se hiljadama njegovih stabljika ne pušta da se prema suncu uzdižu i slobodno na povetarcu dan i noć ljuljaju — čitavo leto kad god i koliko god vetar duvao.

Takvo polje može samo da se sasuši!

Ali takva suša može da obuzme čitave zemlje! i ne otkloni li se uzrok nepodobe, bude li nemaština i dalje izjedala, a uznemirenost rasla, zavlada li krajnje nespokojstvo, — onda neće pomoći ni bezbrojna suđenja ni smrtne osude i beskrajna pogubljenja, pa ni veličina čitavog carstva neće spasa doneti.

Takve nevolje mogu da obuzmu i carstva koja se od jednog pa sve do drugog kraja zemlje protežu, i grdna ogromnost samo će ubrzati raspadanje. A carstvo koje takve nevolje jednom ispune, zaista će propasti, i može da propadne a ni metak da ne ispali, i prekonoć u prah i pepeo može da se pretvori poput plesnive gljive.

Put koji vodi miru jeste drukčiji.

Put koji vodi miru jeste put zakona.

RISTO TOŠOVIĆ

Ne mogu da zaboravim

...Često, u noćima dugim i besanim, dođu mi one stravične noći sa Prenja i Sutjeske, a s njima i one oči, i modrobijela lica mojih mrtvih drugova. Tada mi se čini da opet čujem onaj njihov poslednji samrtnički krik koji živi ko neka stalna opomena i slutnja u meni, u mome smijehu, u ovim mojim zabrinutim zorama...

Pohodi me šapat davnih onih noći
kad mi u daljini zamre pogled ko utjeha
i sjenka izgubljene mladosti padne po meni
na livadama moga razbuđenog smijeha.

Jer noći su one već davno ugasle,
i pepeo su sahranile pjenušave rijeke.
Alj su ostale one oči ledene
u mojim noćima.
I ja ih vidim:
čas kao zvijezde,
čas kao buktinje daleke!

One su nemirno moje lutanje po neprehodnim morima.
One su moja lomna sjena preko nemuštih grobova.
Moji vodići smjeli kroz razbuktane zore smijeha.
i daleki dozivi moji kroz rasuto borje snova.

Jer ovo ljeto u meni šapće sumornim slutnjama.
U smijehu punih ulica moj osmjeh plaši sanjare.
I dok još lutam kroz moje Kalemegdane
ja vidim minule požare!

Ruke mi zadrhte na glavama nasmješene djece
kad me nenadne duge pitanjem oslove:
— Gdje se rađaju misli
kad umiru sunca u tamnim slutnjama?
— Gdje cvatu osmjesi budući
kad cvijeća gore u ponoćnim priviđenjima?
— Gdje počinju ceste sanjane
kad nemiri razveju snove?

Da li u poljupcima na dalekim nekim otocima
gdje lađe ne pristaju?
Da li u dozivima snjegovitih planina
gdje orlova nema?
Da li pod dugama nekog dalekog neba
gdje ptice ne prolijeću?

Ja lutam sa osmjehom moga drveća zelenog,
i znam da moj osmjeh može da se hrani
samo pod ovim korijenjem.
Jer moj glas se mladi zaledio
na ovim slomljenim granama
(ne mogu ga ih zaboravim!)!
Jer moj glas je bio tiho dozivanje ovih šuma,
i ovih ravnica, i cesta, i grlica,
i žuborenje plahih mojih rijeka,
i san domaćih streha,
i kliktaj mojih radosnih selica...

Zato ne mogu da se oslobodim
krika onih zora.

Ne mogu da zaboravim
kameni grč
na onom licu.

Ni bijelu onu ruku
na grani surog bora.

Ni ledeni sjaj onih očiju,
ni pticu
sto je kljucala iz njih
bol srušenih vidika.

Ne mogu da se oslobodim
onog strašnog krika.

SAFET BURINA

Đovana Đelso

Stajala je pred malom kućom tršćanskog predgrađa Škednja u masi oduševljenih građana. Kraj nje je bio najmlađi sin Antonio.

— Ecco caro mio, la libertà viene presto, viene finalmente il nostro tempo. Guarda, i nostri camerrati con le nostre bandiere. Oh, figlio mio, le nostre bandiera con la stella rossa[1] — govorila je starica, gotovo kroz suze, tihim šapatom; bila je slaba i nemoćna. Digla se iz kreveta da ih vidi, da ih pozdravi, ako već sama ne može da uzme učešća — kao nekad.

Bilo je to onog aprilskog dana u Škednju kraj Trsta kad su desetine hiljada radnih ljudi celom svetu pokazivala svoje želje i svoju volju.

U tršćanskoj luci su bile usidrene ratne jedinice preteći narodu koji je i pored svih zabrana demonstrirao, pevao i klicao jugoslovenskim borcima-oslobodiocima. A na tim ratnim lađama žamorili su mornari na nepoznatom jeziku. Posmatrali su reke ljudi u velikom gradu, slušali njihove pesme i osećali njihovu muziku koja je govorila o slobodi, o sreći, o velikoj radosti. Slušali su uzvike: »Hoćemo Jugoslaviju«, »Eviva Tito«, »Desideriamo collegazione con la Jugoslavia«. Posada ovih brodova je razumevala Tršćane, shvatala je njihovu radost i svaki pojedini mornar je u dubini duše osećao isto ono što i ljudi ovog primorskog grada. Ali to nisu ni mogli ni smeli da manifestuju.

Ulicama Trsta je krstarilo mnogo uniformisanih policajaca, doskorašnjih skvardista i crnokošuljaca. Nosili su šmrkove i sipali mlazove vode na manifestante. I to se produžavalo sve do u daleka tršćanska predgrađa, pa je došlo i do Škednja.

Stara Đovana, stajala je vedra i nasmejana, oči su joj svetlele kao u mladim danima i u sebi nosile radost stotina hiljada ljudi koji su manifestovali tršćanskim ulicama.

U jednom trenutku zgrabila je svoje dete, zagrlila ga i počela da štiti od nečeg što joj nije bilo jasno. Predosećala je neku čudnu nesreću, u dnu duše je nešto opeklo, nešto što podseća na oštar rez noža posle koga se razlije telom topli mlaz krvi. Šaptala je:

— Carissime figlio! Tua mamma e felice. Oggi siamo tutti felici. E tu anche. Dimmi, sei tu felice come me? Dimmi, perchà noi aspetiamo la giustitia, la verità, una nuova vita...

Glas joj je zastao u grlu. Činilo joj se da je nešto guši, nešto veliko i drago, vezano za ceo njen život, za njenu prošlost i veliku svetlu sutrašnjicu koja se u tim trenucima rađala. U tom momentu sećala se ona svoga detinjstva, smrti svoga oca, majke, setila se šegrtovanja u jednoj krojačkoj radionici pod krovinjarom tršćanske periferije. Ovako kako to dolaze sada seljanke svečano obučene, slazila je i ona u Trst kroz ovo isto predgrađe kuda prolaze stotine i hiljade takvih žena iz naroda, malih i nepoznatih. Slazila je ona sa skrivenom srećom i zadovoljstvom što će videti velike, prostrane ulice, popločane i čiste sa višespratnim kućama i izlozima, pretrpanim raznom robom i igračkama.

Prvi svetski rat zatekao je u jednom mestu pored Venecije. Udala se i već tada je imala jedno dete. Rat je prošao kroz Italiju krvav i težak. A kad su posle završenog rata fašisti preuzeli vlast, ona je postala još buntovnija. Gledala je kako »crne košulje« tuku, pljačkaju, premlaćuju. Sirotinju sumnjiče, hapse, guše po zatvorima borce za slobodu i pravdu. A pred dvadeset i pet godina ona se vratila u Trst. Nastanila se u Škednju, slovenačkom predgrađu Trsta. Odmah je osetila blizinu i bliskost ljudi koji nisu pripadali njenoj naciji, ali su bili borci za slobodu i prava radnog čoveka. I bilo joj je sasvim svejedno što nisu Italijani. Videla je da su sve to dobri, pošteni i radni ljudi, da se bore protiv fašizma, a sve su to radnici iz tršćanskih fabrika i preduzeća, klasno svesni ljudi koji znaju šta znači njihova borba za opštu stvar radnog naroda.

I došla je u vezu sa onim koji su rukovodili borbom. Ušla je u njihove redove, pa dospela u tri maha i u zatvor. Međutim, to je nju još više čeličilo, učvršćivalo u uverenju da svi treba da se bore protiv fašizma kao najvećeg zla, protiv surove eksploatacije radnika, protiv tiranije i ugnjetavanja. A kad je došao drugi svetski rat, ona je postala još aktivniji borac, ma da je bila u godinama, iscrpljena dugim napornim radom i borbom za hleb i — pravdu. Ona je postala poznata ne samo u Škednju, nego i u drugim predgrađima Trsta i među ostalim radnicima grada. Drugi svetski rat doneo je nove patnje slovenačkom i hrvatskom stanovništvu u Trstu. Sećala se sada Đovana onih silnih hapšenja, premlaćivanja, deportovanja u logore, streljanja, suđenja pred vojnim i prekim sudovima. Sećala se mnogih paljevina izranije i iz vremena rata. Pred očima joj je u tom trenutku bio i požar »Balkana« u jednoj tršćanskoj ulici, u kojoj su bile slovenačke i hrvatske ustanove, a koji je zapalio tadašnji advokat, a za vreme poslednjeg rata Musolinijev »guverner Dalmacije« Frančesko Đunta zajedno sa mnogim docnijim istaknutijim saradnicima Musolinija.

— Ne može se ugušiti jedan narod nikakvim nasiljem, govorila je ona često. Zbog jedne slične izjave nju su bili uhapsili, i izvedena je lično pred viceprefekta Učelinija. On joj je govorio? »Ti si radnica Italijanka. Treba te slovenske skotove uništiti, a ti ih braniš. Oni nam smetaju u Trstu i u ovim krajevima. Mnogo ih je.«

— Nemate prava, eccelenza,* usprotivila se ona tada.

— Ja sam te pozvao da uzmeš materijal za džempere moje dece. Napregni ih lepo. Nemoj molim te, samo tako

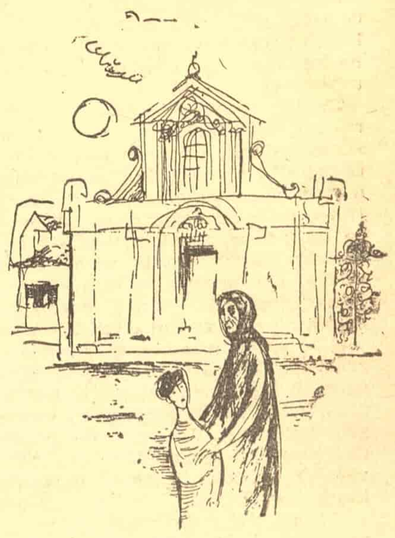

da govoriš. Vidiš da sam ti ja prijatelj, da te razumem. Ja ću ti pomoći.

— Hvala na tom.

Učelini je mislio da je već gotova stvar, da je ženu već pridobio za sebe i da će sad ići glatko.

— A ima li vas u Trstu dosta takvih kao što si ti bila?

— Mislim da ima dosta poštena sveta.

— Ženo, ali urazumite se... vrisnuo je besni viceprefekt. Mi ih znamo i bez tebe. gubo belosvetska.

Sutradan je saznala u zatvoru da je 450 slovenačkih porodica deportovano u Južnu Italiju, a dva dana docnije na celoj tršćanskoj teritoriji je izvršena racija. Veliki broj ljudi je »osuđen« i odmah deportovan negde u kolonije. To je bilo baš onoga dana kad je Frančesko Đusta sa svojim drugovima spalio palatu »Balkan« sa bibliotekom i čitaonicom tršćanskih Slovenaca.

Dok su se tako nizala sećanja, sada, ali i ispred Đovane Đelso, prolazile su desetine hiljada radnih ljudi, klicali novoj Jugoslaviji i Titu. Svi kao jedan tražili su pripojenje Trsta Jugoslaviji. Ta i njen dragi Vitorio je dao svoj život kao partizan za ovu stvar, ona je sa ostalim drugovima radila u pozadini za istu ideju.

— Nema niko ovde ništa da presuđuje i ispituje. Narod je presudio! rekla je nepoznatom radniku koji je projurio pored nje sa crvenim barjakom.

Fijuk metka nije joj dao da završi započetu misao. Ona je videla neko komešanje, čula huk motora mnogobrojnih džipova koji su jurili kroz masu, videla rulju naoružanih bandita koje je tako dobro poznavala iz vremena rata. Oni su počeli da pucaju u masu. Metak je pogodio i nju, Đovanu Đelso, staricu koja vidi najveće slavlje svoga života, pomućeno, evo zverstvom ovih istih neprijatelja koji su i za vreme rata uništavali sve što je bilo napredno i slobodoumno, sve što je mislilo na borbu za slobodu svih ljudi u svetu.

— Mamma mia, kriknuo je četrnaestogodišnji sinčić kleknuvši pored nje, brišući joj krv koja je liptala iz otvorene rane. Mamma mia... Cosa successe?[1]

Ali Đovana više nije progovorila. Samo je šapatom izrekla poslednju svoju misao: »Eviva il Maresciallo Tito, eviva la liberta di Trieste«...[2]

Čas posle toga starica Đovana Đelso bila je prekrivena cvećem i zelenilom. Na kućama je pisalo: »Mi ćemo te osvetiti«, »Živela Jugoslovenska armija«, »Živela KPJ«, »Živeo slobodni Trst u slobodnoj Jugoslaviji«, »Živeo narodni heroj Maršal Tito«.

Iznad Trsta je nestajao dan. Blistavi zraci zapadne rumeni drhtali su nad gradom u aprilsko predvečerje kad je nisko iznad tršćanskih palata i širokih ulica prohuktao bombarder, kroateškim bombama. Ali su građani Trsta i Škednja bili mirni. U veličanstvenoj povorci nosili su hiljade venaca i natpisa iznad pozlaćenog kovčega sa telom prve žrtve najnovije borbe za Trst. Sahranjivali su staru Đovanu Đelso.

* Ekselenco.

1 Mama moja, šta se dogodi.

2 Živeo Maršal Tito, živela sloboda Trsta.

DVE KONCEPCIJE O MEDJUNARODNOJ SARADNJI

Piše

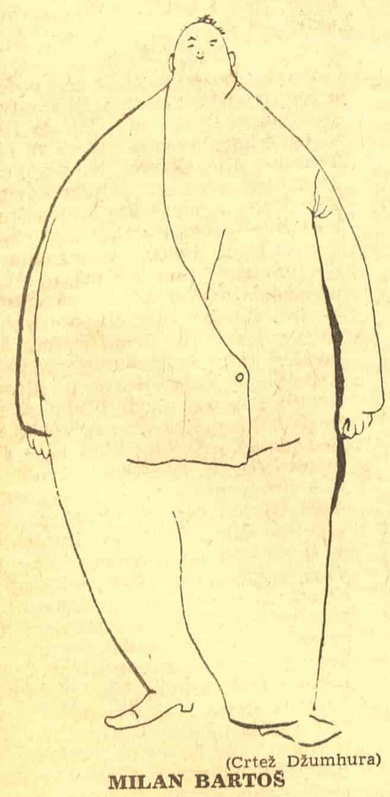

(Crtež Džumhura)

MILAN BARTOŠ

Uloga diplomatije juče nije i njena uloga danas. Ranije diplomate su znale svoj zanat: da prate političke pojave i da znaju protokol. Danas, kažu ti stari diplomati, više se ne zna šta je diplomatija. To kažu oni koji neće i ne mogu da se pomire da se u eri Organizacije Ujedinjenih Nacija proširio obim i broj oblasti na kojima se sreće organizovana međunarodna saradnja i da svaki javni radnik postaje diplomata.

Po Povelji UN, OUN ima da bude centar u kome se usredsređuju i harmoniziraju napori svih nacija na svima poljima međunarodne saradnje. Daleko smo od toga da se to ostvari. Prepreke su različite: po centru aktivnosti, po vrstama saradnje i naročito — po želji za saradivanjem. Još uvek mnoge aktivnosti međunarodne saradnje nisu prešle pod okrilje OUN Iako OUN teži da prenese na sebe sve grane međunarodne aktivnosti — mnoge grane su van te organizacije. Naročito je jak otpor nekih država da se pojedine aktivnosti koncentrišu u OUN. Posebni otpor toj koncentraciji daju one države — koje prosto ne žele da se stvori tribina, na kojoj će se, sa više ili manje ravnopravnosti. utvrđivati istina o pojedinim pojavama od međunarodnog značaja i na kojoj će se pored dekretovanog mišljenja iznositi neka druga.

Ali, iako smo daleko od savršenosti, OUN uspela je, čak nametla je, narodima, koji žele međunarodnu saradnju da tu saradnju ili bar diskusiju o saradnji prenesu u međunarodne okvire. Danas je stvarnost da nema više oblasti društvenog života, i oblasti nauke o kojoj ne postoji bilo međunarodno organizovana saradnja bilo tendencija da se dođe do te organizacije.

Nesumnjivo je da i u tome ima i preteranosti i da to nije uvek dovodilo do uspeha; nesumnjivo je da se tu javljaju slabosti i da se stvara međunarodna birokratija, koja bi htela za sebe monopolski i rukovodeći položaj u organizovanju međunarodne saradnje, — kao što je nesumnjivo i to da pojedine države pokušavaju da tu saradnju usmere svojim pravcem i usklade sa svojim egoističkim interesima. Ali pored svih tih slabosti — ostaje činjenica da se ta međunarodna saradnja razvija, da ona približava narode koji u njoj učestvuju i da pokazuje izvesne pozitivne rezultate.

Ekonomski, socijalni, kulturni, zdravstveni, naučni, tehnički i svi drugi problemi postaju pitanja kojima se bavi međunarodna organizacija, o kojima se propisuju međunarodna pravila i koji se prenose u diplomatsku aktivnost. Broj stručnih diplomata iz dana u dan raste zajedno sa brojem problema, koji dobijaju međunarodni značaj i međunarodno regulisanje. Nema danas struke čije sprovođenje i prenošenje političkih rezultata nije predmet diplomatskih konferencija i međunarodnih odnosa. Bez obzira na sve nedostatke te saradnje, to je nesumnjivo put za shvatanje pravog stanja stvari, za međusobnu pomoć i izmenu misli i iskustva i za povezivanje i približenje naroda, bez obzira na njihova shvatanja, njihovo unutrašnje političko i društveno uređenje, njihove ideologije i njihove težnje. Međusobno upoznavanje i međusobno povezivanje je put međusobnog približenja, put mira — pod uslovom da taj proces ostavlja svakom narodu pravo na nezavisnost i da garantuje ravnopravnost nacija, koje učestvuju u tome procesu.

Međutim, iako se taj proces ne može sakriti, jedna druga država zatvorila je oči, zapušila uši i stisnula svoja usta. SSSR čiji je tobožnji program internacionalizam, ali »pravi« moskovski internacionalizam, rešio je da je učestvovanje u tome procesu štetno. Ukazivanje na iskustvo — to je špijunska rabota. Ukazivanje na istinu — to je laž. Izmena ljudi, njihovih mišljenja, diskusija o metodama, o rezultatima, o potrebama u svetu — to je mešanje u unutrašnje stvari. Zato s te strane ovaj proces približenja naroda je put koji treba odbacivati. Podrška progresivnih elemenata i tendencija na takvim diplomatskim skupovima — nije put u progres nego besprincipijelnost. Stara i opробана istina, koju je Lenjin utvrdio, da treba iskoristiti svaku tribinu za borbu proletarijata — nije više revolucionarna taktika, jer se na toj tribuni može čuti i istina o SSSR. Zato je Moskva odbacila ovaj metod demokratskog saradivanja između naroda i zabranila je svojim satelitima da se njime služe. Saradnja između naroda, po tom drugom shvatanju, uslovljena je cenzurom jedne klike. Zato može se ići samo na one sastanke, koje organizuje Kominform i na kojima se može čuti samo ono što se unapred odobri. I tu se sprovodi onaj metod, koji je javno otkriven u OUN, da se u SSSR plombiraju radio aparati i da se sa njih može slušati jedna jedina stanica — ona zvanična. Odista Višinski je odmah objasnio zbog čega: »ako bi sovjetski ljudi slušali zapadne stanice i čuli šta one iznose... — tražili bi rat protiv njih. Znači jedini metod čuvanja mira — jeste sakrivanje istine. Otuda dve koncepcije o međunarodnoj saradnji i o službi miru i približenju naroda: koncepcija o dodiru između naroda i održavanju istine i koncepcija o izolovanju od drugih naroda i od mira. Te dve koncepcije u krajnjem se svode na koncepciju o demokratiji i o tiraniji. Koncepcija demokratije traži međunarodnu saradnju svih nacija, njihovu ravnopravnost i aktivnu ulogu. Koncepcija tiranije traži saradnju samo između velikih sila, potčinjenost drugih nacija onoj velikoj sili u čijoj se interesnoj sferi nalaze i pasivnu ulogu onih koji slušaju ono što im njihovi gospodari odluče da kažu.

Razumljivo je da stvarno miroljubive nacije, prožet demokratskim shvatanjima, imaju koncepciju da slobodni narodi ostvaruju međunarodnu saradnju putem slobodnog opštenja zasnovanog na ravnopravnom odlučivanju svih nacija o svim problemima, koje proističu na ovom istoriskom putu.

1 »Evo, mili moj, sloboda nam odmah stiže, najzad stiže naše vreme. Gledaj, naši drugovi sa našim zastavama. Oh, sine, naše zastave sa crvenom zvezdom«...

2 »Najdraži moj sine, tvoja majka je srećna. Danas smo svi srećni. A i ti, takođe. Reci mi da li si srećan kao ja. Reci, jer mi očekujemo najzad pravdu, istinu, novi život«.

NARODNA BIBLIOTEKA SRBIJE SVETOSAR MARKOVIĆ

QLGA ČOLIĆ

Kulturtregeri na delu od harkovskog kongresa do Staljinove lingvistike

Sovjetska književnost nije samo književnost ruskog jezika, to je svesavezna književnost. Mi nemamo pravo da ignorišemo književno stvaralaštvo nacionalnih manjina samo zato što je nas više«. Ove reči Maksima Gorkog na Harkovskom kongresu sovjetskih pisaca odjeknule su kao signal, kao prvo upozorenje na opasnost od hegemonističkih tendencija. Ali, niko mu nije poklonio potrebnu pažnju. Osim, naravno, književnika nacionalnih manjina u SSSR-u, koji su već tada osećali težinu pritiska velikoruskog nacionalizma i naivno verovali da reč velikog pisca može srušiti barijere koje su se uzdizale na putu njihovih stremljenja.

Od Harkovskog kongresa prošlo je 17 godina, a danas se u svim zemljama koje su imale tu sreću da budu predmet »oslobodilačke« misije SSSR-a, kao kategorički imperativ čuje: »Učimo od sovjetske kulture!« Červenkov naređuje bugarskim likovnim umetnicima da se ugledaju na sovjetske slikare, Revai prebacuje Đerđu Lukaču da potcenjuje »vodeću i uzornu« ulogu sovjetske kulture, u Rumuniji, u nastavnom programu škole za književnost i književnu kritiku, važno mesto zauzimaju predmeti ruski jezik i ruska književnost. Pa čak i u Istočnoj Nemačkoj časopis Jedinstvene socijalističke partije, »Aufbau«, ubeđuje kulturne radnike da »tempo kojim budemo ovladali tekovinama duhovne kulture SSSR-a, biće odlučujući za oslobođenje stvaralačkih snaga naše sopstvene nacionalne kulture koje su još u velikoj meri uspavane«, itd., itd.

Dakle, »učimo od sovjetske kulture, sovjetske umetnosti«, jer je ona »najnaprednija i najsavršenija«. To je danas alfa i omega kulturne politike u svim tim zemljama. Njihovi narodi treba na svaki način da se ubede da će im političko potčinjavanje i ekonomsko iskorišćavanje doneti blagostanje. I zbog toga je kulturi dodeljena nezavidna uloga čokoladnog omota na ovoj gorkoj piluli kinina.

U tu svrhu potrebno je, razume se, zameniti nacionalni program moskovskim. A taj proces napreduje prilično brzo, zahvaljujući surovim metodama glajhšaltovanja. Uzmimo, na primer, Čehoslovačku i uporedimo dva citata vodećih ličnosti njenog današnjeg kulturnog života.

»Mi ne treba da budemo privesak neke tuđe kulture«. To je rekao 1948 godine današnji ministar prosvete, dr. Zdenjek Nejedli. Bilo je to neposredno posle burnih februarskih dana, kada se još brižljivo krila prava svrha i pravi značaj Zorinovog prisustva u Pragu. Koncepciju nacionalnog programa na kulturnom planu dr. Nejedli izložio je sasvim jasno. On je rekao: »Naša kultura, naša umetnost, naša nauka moraju, naravno, biti češke, nacionalne. Ne treba da ističem da time ne mislim na šovinizam, na to da se izolujemo od svetskih strujanja. Ali, ako naša kultura treba da bude realistička, ona ne može da bude apstraktna, nego konkretna, što znači da mora da izrasta iz konkretne stvarnosti oko nas. A pošto je ova stvarnost češka, mora i naša kultura da bude češka, isto kao u Slovačkoj slovačka«.

Taj se program nikad nije ostvario. Umesto njega, počeo se sprovoditi drugi, moskovski, prvo u zavijenoj neprimetnoj formi, zatim sve nametljivije i konačno ga je posle tri godine, 1951, ministar informacija, Kopecki, sasvim otvoreno proklamovao. Govoreći u ovogodišnjoj budžetskoj debati on je pred čehoslovačke kulturne radnike postavio dva zadatka: prvo, svim sredstvima učvršćivati prijateljstvo sa SSSR-om, produbljavati znanje o njemu, prenositi njegova iskustva, širiti poznavanje sovjetske kulture, i drugo — sistematski otstranjivati ostatke stare kapitalističke kulture.

Realizacija ovog programa, metamorfoze čehoslovačke u privesak tuđe kulture, sprovodi se sa podjednakom težinom na svim područjima kulturnog života. Ako se, na primer, recenzent jednog lista usudi da samo ovlaš zabeleži izložbu sovjetske grafike, odmah u časopisu »Tvorba« usledi članak sa gromoglasnim i pretećim naslovom »Protiv kosmopolitizma i besprincipijelnosti u likovnoj kritici«. Još gore prolaze pozorišni recenzenti koji su imali hrabrosti da makar uvijeno izraze svoje sopstveno, ne mnogo laskavo, mišljenje o umetničkim kvalitetima sovjetskih propagandnih kičeva kojima su danas preplavljena praška pozorišta, kao što je, na primer, protivjugoslovenski pamflet Dunajevskog, tzv. opereta »Slobodan vetar«, ili Lavrenjevjev »Glas Amerike«, Burjakovskog »Ljudi, budite budni« i sl. Njima je posvećen drugi članak u istom časopisu, pod ne manje pretećim naslovom: »Protiv besprincipijelnosti i štetnih pojava u pozorišnoj kritici« u kome se pozorišni recenzenti osuđuju da »umanjuju umetničku stranu sovjetskih pozorišnih komada« i da »nedovoljno ocenjuju ogromnu pomoć i primer koji čehoslovačkoj pozorišnoj umetnosti pruža sovjetska — umetnost najsavršenija«. Nisu bolje prošli ni književni recenzenti. Njima se prigovara da ne obraćaju dovoljno pažnje na sovjetske knjige (a samo u toku prošle godine prevedeno ih je i izdato preko

U svakoj oblasti umetničkog stvaranja postavljeni su tačni i jasni zadaci: dramskim piscima »Tvorba« preporučuje kao neiscrpni izvor »ljubav i zahvalnost našeg naroda prema SSSR-u, »Rude pravo« udžbenik kao primer kompozitorima razne pesme sa »staljinskom« tematikom u kojima se »pojavljuje nova intonacija koja vezuje češki i slovački nacionalni melos sa patosom sovjetskih pesama«, itd. Razume se, autori ovakvih »dela« dobijaju i državne nagrade, dok se onima koji ne pokazuju mnogo volje za poltronstvo i beskičmenjaštvo otvoreno preti čišćenjem. »Još uvek — piše na jednom mestu »Tvorba« — ispoljava se kod nekih filmskih radnika tendencija klanjanja pred zapadnim imperijalističkim filmovima i divljenja prema njihovoj tzv. tehničkoj savršenosti. Za takve ljude u našem filmu nema mesta i od njih je potrebno film temeljno očistiti«.

Ali, gvozdena peta moskovskih kulturtregera ne gazi samo umetnost u njenim suptilnim manifestacijama. Njeno vandalsko dejstvo proteglo se u poslednje vreme i na same temelje kulture. Povod za to dala je godišnjica Staljinovog članka o lingvistici. Doduše, već njegova pojava dočekana je sa obaveznim metanisanjem pred »genijalnošću«, »epohalnošću« i ostalim vrlinama svojstvenim »mudrom« Staljinu. Ali celu godinu dana nije se ništa čulo o praktičnoj primeni njegovih postavki, ma da je odmah naglašeno da su one od »svetskoistorijskog« značaja, što je, razume se, trebalo protumačiti kao direktivu obaveznu za sve ideologe moskovske hegemonističke politike. Da li ova direktiva nije odmah pravilno shvaćena ili su se možda isuviše odužile pripreme za njeno sprovođenje u život, nije poznato. U svakom slučaju, činjenica je da su tek prilikom godišnjice Staljinove nazovi naučne rasprave u kominformovskim zemljama preduzeti koraci, i to prilično energični da se kulturni život saobrazi naređenjima koja ona sadrži.

U Pragu nije održano zasedanje Akademije nauka, kao u Sofiji i Budimpešti, već zasedanje Centralnog komiteta Komunističke partije Čehoslovačke i na njemu je u stilu već poznatih »postanovljenija« donesena odluka o — udžbenicima za osnovne i srednje škole. Na svoju nesreću, čehoslovačk' informbiroovci izdali su pre kratkog vremena nove udžbenike za gotovo sve predmete i na koje su bili veoma ponosni. Ali nisu u njima uzeli u obzir »genijalne« Staljinove postavke o superiornosti ruskog jezika i, sledstveno tome, i ruske kulture, ma da inače ulažu prilične napore da bi kulturna stremljenja svog naroda podredil ciljevima Moskve. Ali, eto, bili su zaboravili na decu, bili su zaboravili da nacionalno porobljavanje mora da počne još od osnovne škole, naročito ako se radi o narodu sa dubokim kulturnim tradicijama kao što je češki narod. I zbog toga sad moraju pokajnički da izjavljuju da novi udžbenici imaju krupne nedostatke.

Naročitoj kritici, razume se, »u svetlosti Staljinovih postavki o marksizmu u lingvistici« podvrgnuti su udžbenici maternjeg, češkog jezika. Njima se prigovara da se u dovoljnoj meri ne oslanjaju na iskustva sovjetskih učitelja, drugim rečima, ne izlaze iz Staljinovih teza o superiornosti ruske kulture. To što se tiče udžbenika za osnovnu školu. U udžbenicima za srednje škole, posebno u onima za više razrede, ima još krupnijih nedostataka. U njima, naime, nema dovoljno izvoda iz dela sovjetskih pisaca.

Nisu zadovoljili ni udžbenici ruskog jezika, ma da bi na prvi pogled moglo izgledati da tu nema šta da se kritikuje. Pa ipak, u njima nema dovoljno članaka o ljubavi češkog naroda prema Staljinu i to je, naravno, krupan nedostatak. Povrh svega, u njima nije dovoljno akcentovana srodnost češkog i ruskog jezika, što u svetlosti Staljinove teze o ukrštanju jezika, pobedi jačeg i izumiranju slabijeg, ima posebno značenje.

Ni ostali udžbenici nisu prošli bolje ma da bi nekome ko nije upućen u tajne moskovske logike moglo izgledati da, na primer geografija, istorija, matematika i fizika nemaju ništa zajedničko s lingvistikom. Ali nije tako. U udžbenicima zemljopisa nije posvećena dovoljna pažnja Sovjetskom Savezu i zbog toga CK KPČ naređuje da se čitava jedna školska godina posveti izučavanju geografije »nepobedive zemlje socijalizma«. Ali ni to nije sve. Čehoslovačka deca moraju dobiti i »pravilne« pojmove o zapadnim zemljama. Slike koje prikazuju prirodne lepote tih zemalja i njihove tehničke tekovine najstrožije su osuđene, jer »iskrivljuju i ulepšavaju život u kapitalističkim zemljama i prikrivaju pravo lice kapitalizma«. Osim toga, kako se kaže u »postanovljeniju« čehoslovačkog Centralnog komiteta, udžbenici su preopterećeni nizom »drugorazrednih činjenica koje ne spadaju u opšte obrazovanje«. Koje su to činjenice, može se naslutiti po iduću rečenici u kojoj se kaže da treba »više istaknuti osnovna pitanja« što u kominformovskom rečniku znači da u dečje duše treba usađivati nepomirljivu mržnju prema svemu što se kosi sa planovima i ciljevima moskovskih hegemonista. A što deca neće naučiti geografiju, to nije važno.

Posebno poglavlje pretstavljaju udžbenici istorije. Ne samo da u njima nije posvećena dovoljna pažnja »naprednoj ulozi SSSR-a u istoriji« i životu i delu Staljina, nego kipte od »kompromisa u pitanju istorisko-materijalističkog shvatanja razvoja ljudskog društva«. I taj kompromisni stav mora se otkloniti time što će se »jasno razobličiti protivnarodni, reakcionarni lik Masarika i Beneša«.

Kritiku nisu izbegli ni udžbenici matematike, fizike, hemije i ostalih predmeta za koje bi se moglo pomisliti da se ni na koji način ne mogu dovesti u vezu s lingvistikom. Ali to bi opet bilo nenaučno shvatanje, jer je Staljinov članak, kako u jednom napisu objašnjava »Rude pravo«, »dao potstreka za dosad u istoriji neviđeni zamah kulture i nauke, ne samo u oblasti lingvistike, nego i ostalih nauka«. Na koji način, to »Rude pravo« objašnjava u idućem pasusu u kome ukazuje na značaj osnivanja čehoslovačko-sovjetskog instituta, koji ima zadatak da doprinese prenošenju iskustava i tekovina sovjetske nauke »bez kojih se — kako tvrdi list — ne može ni zamisliti razvoj čehoslovačke nauke i kulture«. A nedostatak čehoslovačkih udžbenika je baš u tome što se u njima nedovoljno ističe prioritet ruske nauke.

To su, dakle, poslediec praktične primene Staljinovih teza o lingvistici i ujedno rezultat procesa na čiji početak je pre 17 godina upozorio Maksim Gorki. Centralni komitet čehoslovačke partije, razume se, tvrdi da je to dosledno sprovođenje principa marksizma-lenjinizma. Srednjevekovna inkvizicija, hitlerovski kulturtregeri i ostali pretendenti na svetsko gospodstvo nisu svoju reakcionarnu politiku i porobljivačke tendencije prikrivali plaštom napredne nauke. I u tome su ih moskovski hegemonisti nadmašili.

Boža Ilić: Studija za kompoziciju (detalj)

TIN UJEVIĆ

Maslina i smokva uz morsku obalu

Primorje: snena povorka zvonika.
Podnevi bijesne svi u jednom času,
a kao tutnjava mjedi isred spomenika
zvon uskrsa pali grom kroz kam u glasu.
Primorje nije samo varav lanac slika.

Šute male crkve s mnoštvom bogorodica
i bezbrojna groblja ispod kiparisa.
I kolibe sitne skromnih porodica
i gradski arhivi požutjelih spisa.
Primorje je dnevna služba svetih misa.

Ugodna je šetnja sjenom samostana,
pogledi na zdanje, što ga more grize.
Smotati u torbu šaren lanac dana,
pasti oko mirom viđenja, što klize.
Prijazno je pusti klisom morskih strana.

Na tom mrtvom suncu primam svijet ko jeku,
talasavu žurbu sna i zaborava.
I pustimo sjenu spodoba u vijeku,
da ko sjaj bunara u savjesti spava,
jer od mirisa mi pada teška glava.

Primorje je preliv, nježna svila plava,
val i nebo modro od bezbroj aršina.
Siti umor svijetla i lazurna strava,
logor trudnih boja sanja baldahina.
Slatko je i žarko kao čaša vina.

No tu i ja sanjam rub starih bunara,
kamen tog okvira na drevnome zdencu.
U zraku prikaza snohvatice para,
po tlima zle trave i cvijeće u vijencu.
Škrta voda moćne čarolije čara,
a kap čiste vode dušin melem stvara.

Biline su vruće, plamenovi žara.
Ja sam cvijetni pelud i lahor bez jara.
Ovdje nema munje, da tišinom hara.
Nema bijesna vjetra, da mi drijemež para,
i od pamtivijeka žal je slika stara.

Razglednica. Mlaki zefir šaptom razgovara,
čeznutljiv je treptaj zvučnih kolobara.
— O ta mahovina! To je starost meka.
Ja sam trudan putnik iz svijeta daleka,
što pruženom rukom štap lutanja čeka!
— Gledam Primorje: niz bijelih zvonika.

Knjige o modernoj italijanskoj umetnosti

U poslednje vreme objavljeno je u Italiji, Francuskoj i Americi nekoliko knjiga, monografija i brošura o modernoj italijanskoj umetnosti.

Jedna od najpotpunijih istorija moderne italijanske umetnosti je Karijerijeva bogato ilustrovana knjiga (400 reprodukcija) »Slikarstvo, skulptura avangarde« (R. Carrieri: Pittura, Scultura d'Aavanguerdia). U tom delu se naročito ističe poglavlje posvećeno futurizmu, u kome je Karijeri dao jednu od najtemeljitijih studija o ovom likovnom pokretu u Italiji. Karijeri je dao analizu pokreta, njegovu vremensku uslovljenost i uticaj koji je imao na slikarstvo drugih zemalja.

Pariski časopis »Cahiers d'Art« posvetio je specijalan broj italijanskoj umetnosti pod naslovom »Pola veka italijanske umetnosti«. Pored ostalih interesantnih članaka, tu je objavljena biografija osnivača futurizma Marinetija, koju je napisala njegova udova, i »Uspomene na futurizam« od njegovog prijatelja Bucija.

U Njujorku je objavljena knjiga »Italijanska umetnost XX veka« od Sobija i Bara (J. Soby and A. H. Barr: 20th Century Italian Art), koja je ustvari predgovor katalogu izložbe italijanske moderne umetnosti, održane u Americi. U toj studiji dat je koncizan prikaz italijanske umetnosti i ocena o njenoj ulozi i položaju u evropskom slikarstvu.

U Italiji su posle dugog vremena ponovno štampani u zasebnim brošurama manifesti futurista (Ed. Cavallino, Venezia): »Osnivanje futurizma i manifest futurista«, »Futurističko slikarstvo, tehnički manifest«, »Manifest slikara futurista«, »Tehnički manifest futurističke skulpture«.

Umbro Apolonio napisao je dve knjige »Moderno italijansko slikarstvo« (Ed. Neri Pozza, Venezia) i »Metafizičko slikarstvo« (Ed. del Cavallino, Venezia). U tim delima daje se prikaz italijanskog slikarstva od 1920—1940 godine.

Pored tih dela, u Italiji je objavljena i studija Đanija o futurizmu i monografija Valsekija o futuristi Bočoniju. (Ed. del Cavallino, Venezia).

Karakteristično je ovo oživljavanje interesa za futurizam čije su veze sa italijanskim fašizmom dobro poznate.

NOVI ROMAN KARLA LEVIJA

Italijanski lekar, inače slikar i književnik, Karlo Levi, koji se proslavio svojim romanom »Hrist se zaustavio u Eboliju«, napisao je nov roman »Sat«. Dok je u prvom romanu prikazao zapostavljenost italijanske provincije i teške prilike seljaka, u »Satu« je dao Rim u 1945 godini i život Italije pod savezničkom okupacijom.

Boža Ilić: Studija za kompoziciju (detalj)

VERA OBRENOVIĆ-DELIBAŠIĆ

LIKOVNI UMETNICI BOSNE I HERCEGOVINE

(Pred jubilarnu izložbu ULUBIH-a)

U jubilarnoj godini o Desetogodišnjici narodnog ustanka, Udruženje likovnih umjetnika Bosne i Hercegovine priredиće svoju kolektivnu izložbu. Tim povodom smo posjetili ateljee naših umjetnika koji kvalitetom svojih radova žele da obilježe ovu jubilarnu svečanost. U svakom ateljeu zatekli smo već niz gotovih radova kao i radove koje naši umjetnici dovršavaju. Ulja, tempera, akvareli, crteži, kompozicije iz Narodnooslobodilačke borbe, izgradnje zemlje, portreti, pejsaži, mrtve prirode — to je tematika koju surećemo na platnima naših umjetnika.

Razgledajući ove radove pitala sam se: zbog čega neki ljudi ili riječima ili ravnodušnošću potcenjuju vidne uspjehe na našem kulturno-umjetničkom polju? Mislim da nije teško naći odgovor. Većina »kritičara« najčešće šutke prelazi preko lijepih dostignuća naših umjetnika, a u »prikazima«, »člancima« i »recenzijama« naglašeno potcjenjuju »slabosti« i »propuste« što dovodi do pogrešnog formiranja mišljenja, tj. potcjenjivanja ostvarenja pojedinih umjetnika, a ponekad cijelih grupa ili udruženja.

Kao i književnost, tako i likovna umjetnost Bosne i Hercegovine nosi svoje karakterističnо obilježje koje joj daje naša istorijska i društvena stvarnost, kao i raznorodna bujnost i specifičnost bosansko-hercegovačke sredine. Zbog toga bih ovom prilikom željela da progovorim o lijepom, pozitivnom i karakterističnom što susrećemo na platnima, umjetničkim radovima članova ULUBiH-a koji će izlagati na jubilarnoj izložbi.

Naš istaknuti slikar Ivo Šeremet rođen je u Livnu 1900 godine. Slikarstvo je studirao u Beču, Krakovu i Parizu. U toku cijelog umjetničkog života i rada pripadao je našoj naprednoj inteligenciji. Njegova tehnika je pretežno ulje, ređe akvarel, tempera, pastel, crtež. Tematika: pejsaž, figura, mrtva priroda ređe kompozicija. Ovu posljednju vrstu rada Šeremet ne njeguje naročito, iako njegova interesantna skica pompozicije u pastelu »Predavanje na izgradnji kombinata« govori o sigurnom većem Šeremetovom dometu i na ovom polju. Ova skica pretstavlja karakteristični vedri predio našeg radilišta.

Šeremet je majstor slikanja mrtvih priroda. U to se sve više uvjeravamo gledajući u njegovom ateljeu radove ove vrste. Jedan od naših najboljih portretista, studiozan do najvišeg stepena, on je dao niz psihološki produbljenih portreta: »Portret B. Č.«, nekoliko autoportreta, studiju »Ženska glava« i dr. U radu je psihološki produbljeni »Portret N. M.« u čijem zaleđu, kao kontrast, odlično djeluje draperija lake prozračne tkanine. Pred Šeremetovim velikim uljem »Ogledalo« mi vidimo vanredan rad velikog znalca slikarske umjetničke obrade. Zadivljuje majstorsko rješavanje slikarskih planova i materije. Ubjedljivo, istinski data je i dubina i prostornost ovoga ulja u suverenoj prefinjenoj realizaciji materije, njegove bogate game. Mi ovdje ne vidimo sliku u okviru, sliku sobe sa ogledalom, mi vidimo istinski kutak sobe, sto sa zastiračem dubokih nabora, sa vazdušastim vezom preko zastirača, nemarno poravnanog rukom domaćice, vidimo vazu sa cvijećem i ogledalom u čijoj se vanredno riješenoj dubini ogleda lik slikara. Doživljaj je stajati pred ovakvim umjetničkim ostvarenjem. Šeremetova umjetnička paleta ne daje ili veoma rijetko daje fabulu. Ona stvara — umjetnički vjerno odražava stvarnost. On je snažan, ozbiljan realista koji suvereno vlada bojom, tehničkim postupkom, iskustvom i znanjem. Slijede dva pejsaža, dva Dubrovnika, rađena u različito doba dana. Ovi pejsaži govore o dobrom umjetnikovom oku i zapažanju suptilnih promjena u prirodi (obale, jačine boja mora, vazduha, prostora). U proljećnom pejsažu Mostara data je tipična atmosfera hercegovačkog kraja. Zamućena Neretva, u dubokoj pozadini, u sumaglici izgubljene konture brda govore o lirskom umjetnikovom raspoloženju. Pejsaž Stoca dat je koloristički svježe. Porušeni Prozor, čije zidine i ruševine kuća vire iz bujnog ljetnog zelenila, govori o strahotama IV ofanzive. Studija ženske glave kao i gotovo svi Šeremetovi radovi govore o umjetničkom rješavanju i oblikovanju slikarske materije, kao i o karakteristici njegovog zdravog stvaralaštva. Kod njega nema traga površnosti. On radeći produbljuje i obrađuje svoje radove. Bilo bi korisno i zanimljivo, naročito zbog naših mlađih slikarskih generacija koje nisu imale prilike da vide velike galerije, da Ivo Šeremet priredi u našem gradu svoju kolektivnu izložbu.

Ovaj plodni istaknuti slikar, dočekuje jubilarnu izložbu sa velikim brojem već svršenih radova.

Rizah Štetić, rođen u Brčkom 1908 godine. Slikarstvo je studirao u Zagrebu. Danas je profesor na školi primijenjene umjetnosti u Sarajevu. Tematika Štetićevih radova je: izgradnja, pejsaž, motivi iz NOB i portret. Tehnika: ulje, tempera, rijeđe akvarel. 1940 godine izdao je mapu desetak uspjelih linoreza »Bosna« sa socijalnom tematikom. Njegova paleta se kreće srednjim registrom prefinjenih preliva boje. Na mnogim njegovim platnima dominira zeleno u svim nijansama bez ekscentrično visokih i niskih tonova. To je obilježje, karakteristika njegovog umjetničkog temperamenta. U ateljeu susrećemo dva gotova tipična bosanska pejsaža, portret »Žena s knjigom«, dat toplo sa interesantnim koloristićkim akcentom i veliku kompoziciju »Zbijeg« koju studiozno radi. Niz pejsaža i ovu kompoziciju Štetić priprema za jubilarnu izložbu. Iako još nedovršena, ova kompozicija govori izrazito o lijepom, i ustrajnom radu Rizaha Štetića na umjetničkom oblikovanju njegove zamisli. Siva magličasta pozadina kasne jeseni, teški, zamorni hod žena, djece i staraca, raskaljani, raskvašeni teren — daje upečatljivu, tešku, mučnu atmosferu minulog vremena iz okupacije i NOB. Ovom kompozicijom Štetić pokazuje svoj zdravi, sigurni napredak. Iako je pažnja njegove palete skoncentrisana na likove kolone »Zbijega«, nije zanemarena ni priroda koja okružuje zbijeg. Dubina maglene pozadine, tragični tonovi jesenje sivine, duboke brazde i otisci krivinastih seoskih kola na raskaljanom drumu — nerazdruživo vezuju tragiku zbijega sa studenom jesenjom prirodom.

★

Među markantnim pretstavnicima naše starije slikarske generacije ističe se i naš poznati umjetnik Petar Tiješić, rođen u Sarajevu 1888 godine.

Tiješić je studirao u Beču, Krakovu i Parizu. Treba naglasiti da je ovaj naš umjetnik proveo preko dvadeset i pet godina u rudniku Vrdnik. Obišao je i mnoge rudnike Srbije i Bosne studirajući naše rudarske predjele, tipove radnika rudara, njihov život i rad.

Tiješićeva paleta nam je prikazala čitavu galeriju portreta, tipova i studija rudara. Po nebrojenim ustanovama, nadleštvima i fabrikama susrećemo njegova ulja iz Vrdnika, Zenice, Kreke, Vareša i drugih rudnika.

Kao i Šeremet (a razumije se, po mogućnosti, i ostali naši istaknutiji slikari) trebalo bi da ovaj umjetnik priredi u Sarajevu svoju kolektivnu izložbu koja bi, zbog kvaliteta njegovih radova i raznovrsnosti tema i obrade (što je razumljivo kad se uzme u obzir relativno veliki vremenski period njegovog stvaralaštva), bila zanimljiv kulturni događaj naše sredine.

Tiješićeva tehnika je pretežno — ulje. Tematika: portret, pejsaž, figura, mrtva priroda. Među mnogobrojnim uljima, koja bi trebalo danima razgledati, bljesne koloristički uspio, interesantan po suptilnosti obrade, pejsaž — najčešće iz Vrdnika. Odmah, za njim, slijede raznovrsni motivi — predjeli i pejsaži naše otadžbine, dati čas lirski toplo, čas ozbiljno, duboko, umjetnički ubjedljivo, izraženi čitavom skalom svjetlosnih akorda: »Vranjača«, »Konjic«, »Sarajevska ulica«, »Zimski pejsaž«, »Iz stare čaršije«, »Motiv sa Baščaršije«, »I. Dubrovnika«, »Vranduk«, pa još jedan »Zimski pejsaž» koji se naročito odlikuje svijetlim, čistim slikarskim tonovima. Onda, opet slijedi niz predjela iz Vrdnika i niz sarajevskih pejsaža iz raznih vremenskih poglavlja. Vidimo nekadanje staro Sarajevo, pa Sarajevo na prekretnici onoga koje nestaje i novoga koje se rađa.

Među mnogim mrtvim prirodama, portretima i aktovima, ističu se kao umjetnička ostvarenja mrtve prirode: »Sa bakračem i mrkvama«, »Sa narandžama«, »Boce sa mlijekom«, i još neke. Sa istančanim osjećanjem boja ovoga umjetnika studiozno su dati portreti: »Moja majka«, »Pišta«, »Djevojka s gitarom«, »Studija«, »Mladi rudari«, »Majka«, »Nosač«, »Portret mladog slikara«, »Žena s knjigom« i drugi, kao i aktovi »Akt« i »Ženski akt«.

★

Vojo Dimitrijević, rođen je u Sarajevu 1910 godine. Slikarstvo je studirao u Beogradu i Parizu (jedno vrijeme kod čuvenog slikara A. Lota). Tehnika: ulje, akvarel, tempera, crtež. Tematika: portret, pejsaž, kompozicija. Kao i mnoge naše umjetnike tako i Dimitrijevića stalno inspiriše tematika NOB. Sudeći po njegovim najnovijim radovima on još uvek ima mnogo da nam kaže iz toga vremena što leži duboko, upečatljivo utisnuto u njegovoj svijesti. Pored radova kompozicija iz naše izgradnje, prodiranja u probleme naše stvarnosti, njegovih lirskih pejsaža, mogli bismo reći da je NOB još uvijek glavno, veliko vrelo iz koga naši umjetnici crpe svoje inspiracije. U Dimitrijevićevom ateljeu susrećemo već dovršene nove radove, uspjeli portret: »Profesor S. S.« i veliko ulje »Proljeće«. Dimitrijević je u pejsažu lirik. Njegove boje pjevaju, prelivaju se svjetlosni proljećni akordi na njemu svojstven način. Finim izdiferenciranim vođenjem kičice, on nam govori kako u krošnjama kroz grane drveta već struje životni sokovi. Pod njima, kao nagovještaj buđenja života nježno je zelenilo mladog grmlja i šiblja. U visini nad Trebevićem, naslućujemo uskomešano proljećno nebo, a pod njim kroz grane krošanja vidimo u dubini šarenilo gradskih krovova. Umjetničkom ubjedljivošću data je proljećna pjesma našega grada. Još uvijek u mirisu nesasušenih boja Dimitrijević radi kompoziciju »Prenos ranjene majke« (ulje), koja dolazi u prvi red njegovih poznatih radova sa tematikom iz NOB. Koloristički interesantna koncepcija vjerno dočarava atmosferu, suštinu i smisao ove kompozicije, u kojoj osjećamo unutrašnji ritam, vidimo sretno rješenje dubine i prostornosti. Mišljenja sam da Dimitri-

JANKO ĐONOVIĆ

„HLADNI KREMATORIJUM"

od Jožefa Debrecenija

Ko hoće da živi i da bude srećan ne bi trebalo da čita ovakve knjige, da ne zamračuje i skrnavi svoj svakodnevni život. Ponekad se i čuju mišljenja iz redova čitalačke publike: to je sumor i beznađe, ja takve knjige ne mogu da čitam, ja nemam nerava za njih. Znači li to da ne treba čitati istinite, duboko ljudske knjige koje pretstavljaju snažan i nepobitan dokumenat o ljudima, o jednom vremenu? Znači, razumije se. Ali ja bih prije rekao: ko hoće da živi i da bude srećan treba da čita i takve knjige, da vidi i osjeti što se događalo u nama bliskom, poznatom vremenu, da se potsjeti dokle je čovjek najdalje pošao u svom zvjerstvu prema drugima, da vidi kako od čovjekovog života i dostojanstva nije ostajalo ništa, ni koliko nit u otrcanoj tkanini i da se nad svim tim potrese, možda prolije suzu, stisne šake i ozbiljno zamisli. Jer, priznaćete, čovjek u dobru i miru, zlo brzo i lako zaboravlja, često zaspi, izgubi pravu pretstavu o ljudima i o društvenim sistemima koji u njima raspreču i podjaruju protivljudske rušilačke snage. Čitajući takve knjige čitalac se preko njihove životne uvrjerljivosti impresionira, pokreće i psihički priprema da sa svoje strane doprinese nešto da se to više, ma u kom obliku, nikad ne ponovi i ne dogodi.

»Hladni krematorijum« Jožefa Debrecenija je takva knjiga. Ne nekakva sračunata propaganda, već dokumetarno, prodiruće oštro kao i rentgenski zrak, ljudski napisana knjiga o državi smrti u Aušvicu, strašnom njemačkom koncentracionom logoru, podignutom u Šleziji, u Ošvenćinu, na tlu Poljske. Jedan od najvećih koncentracionih logora u Trećem Rajhu bio je ovaj u Aušvicu gdje su njemački nacisti organizovali čitavu industriju smrti po tekućoj traci. Tu su dopremani u prvom redu Jevreji, a zatim i Poljaci, Rusi, Česi, Francuzi, Mađari, razni drugi, pa čak i Nijemci komunisti. Na otsjeku ovog ogromnog logora zvanom Bikernau, podizala se šuma dimnjaka džinovskog krematorijuma gdje su dnevno spaljivane hiljade ljudi. Za mrcvarene i isisavane do posljednje mrvice snage na radovima i u unutrašnjoj inkvizitorskoj disciplini, logor je bio hladni krematorijum, — ljudi su postepeno ubijani i izobličavani. Pisac ove knjige je Mađar iz Jugoslavije, inače pjesnik i novinar, koji je za vrijeme rata sa drugim Jevrejima iz naše zemlje uhapšen u Bačkoj Topoli i sproveden u Aušvic. Pretpostavljamo da je pisac, na neki način, video bilješke u logoru. Drukčije se ne može razumjeti onolika direktnost i neposrednost zahvatanja činjenica, uvjerljivost dokumenta i često reljefnost, do opipljivosti, u prikazivanju ljudi i atmosfere. Debreceni je svoju knjigu nazvao u podnaslovu romanom Aušvica, što ona to nije. Lica u njoj, iako oštro i sa nekoliko poteza data, nijesu osvijetljena, razvijena punije, praćena duže i svestranije, makar i na tako uskom prostoru kao što su bile parcele smrti u Aušvicu.

Knjiga počinje odvođenjem žrtava u plombiranom vozu. Tu su već ljudi, kako pisac kaže, postavljeni na četiri noge. Kroz zakovano prozorče vagona svijet je ružan. Predjeli, naselja, ljudi promiču kao nešto, još do juče njihovo, što više ne pripada njima, što nema nikakve veze sa njihovim životom. Pred ulazima Aušvica umorni, beznađežni strojevi nevinih ljudi »Isušene oči bakica groteskna su ogledala užasa...«). Dijele ih na dvoje: slabije prevoze do krematorijuma na Bikernau koji u čisto nebo bljuje svoje stubove dima od sagorijevanja ljudskog mesa, a jače fizički gone pješke u logor. I jedni i drugi su prvo opljačkani do kože. I to opljačkani na nov način, bez muke: go golcat čovjek izvučen je iz svoje imovine, kufera, odijela i gurnut u ponor ili na sami rub ponora. Počinjući sa plombiranim vozom pa sve do sivih pregrada u Aušvicu i jezivih podzemnih rudarskih okana, psihologija ljudi je životno sprovedena, — otuda knjiga i djeluje istinito. Naročito su oštro prikazani i poliveni tragično-hladnim svijetlom čuvari logora, regrutovani od samih logoraša koji su držali živote

Jožef Debreceni

hiljada ljudi u svojim rukama. Oni su redovno batinali internirce umjesto Nijemaca, krali njihovo mizerno sljedovanje, denuncirali ih za najmanju sitnicu, postajali logorska aristokracija, glavešine — »bedni bogovi ovoga bednoga sveta«. Za parče repe ili jedan opušak duvana ljudi su jedan drugoga satirali. Po posjedovanju tih otpadaka oni su se ovdje zapravo i dijelili na kaste. Naravno, na najvišoj ljestvici stajali su direktni saradnici Nijemaca; preko njih je kolao bijedni krvotok Aušvica. Oni su ovdje igrali ulogu »magnata« svoje vrste, nedostižnih i svemoćnih kraljeva taloga! Likovi Rot Šanjia i mlade barabe Judoviča dugo se pamte i ostaju u sjećanju čitaoca kao tipovi negdje u životu viđeni.

Za razliku od mnogih dosadašnjih hroničara, pisac nepoštedno piše i o sebi i svojim osjećanjima u logorskom paklu. Neće se on libiti da za sebe napiše kako je nekad nešto ukrao ili se potukao s drugom da prije ugrabi bačeni opušak:

»Opasnom brzinom tonem u prljavštinu ovoga naselja. Deručí se, mahnito se tučem i borim za lakši budak, za lakše mesto u radu oko šina, za gušću čorbu, za šaku više mesta za spavanje. Zavijajući neartikulisano valjam se zajedno sa ostalima u blatu boreći se za šargarepu nađenu na putu, škripeći zubima skačem za svakim bačenim opuškom cigarete«.

Sve to čini da knjiga djeluje kao svirepa realnost. Ali ona ujedno razobličava nečovječni sistem hitlerizma i pokazuje svu bijedu koju je taj sistem danima proizvodio i gomilao na džinovsko smeće. Ponesen svojom faktografijom i vjeran viđenim činjenicama, pisac ponekad sklizne u grubliji izraz i u naturalizam (»Svi imaju proliv. Tako su nastali užasni, žuti potoci duž redova kreveta...«).

Kod Debrecenija se smjenjuju hladna, jeziva ironija sa scenama teškim od očaja i beznađa. Ponekad zatreperi vjera u život, potajna nada da će se, ipak, sve srećno prebroditi. Tada se živi od kakve sumnjive vijesti, od hrabre riječi druga, od svoje filozofije koja se tu mijenja gotovo svakog jutra. SS-podnarednik redovno poslije »apela« (prebrojavanja), uzima violinu i nesigurno svira sentimentalne pjesme zvijezdama, iako je na »apelima« revolverom i batinom ubio oko četrdeset ljudi. Internirac Bažonji Janoš, na čijem se »upalom licu u bolnoj grimasi ukočio večni, fini osmeh, — očigledno umire«, izlaže političku situaciju krajnje optimističkim akordom:

»— Oni ne mogu duže od nekoliko nedelja. Čim se izvrši invazija, čeka ih brza propast. Približuje se oslobođenje, videćete, otićićemo kući.«

Ponekad se otkine ljudski, uvjerljivo iskazani humanizam, ljubav za čovjeka, za druga, duboko u ljudima zapretana, koja tu još samo tinja u jedva izmamljenim iskrama:

»Putem zamršenih transakcija baš u to vreme dobavio sam četiri velika krompira. To je stostruka poslastica u beskrajnom poslu. Dugo sam se borio sa sebičnošću, dok naposletku nisam popustio pred suznim moljakanjem Bril Erna i poslao jedan prompir bolesnom Feher Jančiki. Janči leži na četvrtom ležaju od nas. Bril ustade. Ali odmah se vrati, noseći natrag poklon. Po krompiru kaplju suze

— Umro je ovoga časa. Pogledao je krompir i to mu je bila poslednja stvar koju je video na ovom svetu«.

Poslije ilustracija koje svojom realnošću i mirnoćom optužuju hladni nacistički sistem ubijanja i ponižavanja, čitalac na kraju knjige, sa preostalim internircima, doživljava slobodu. U njoj još ljudi umiru, prenoseći svoje krajnje iscrpene, dotrajale udove iza te svijetle crte. Sam pisac jedva je uspio da pređe prag Aušvica i da se vrati kući. Njegov susret sa slobodom izražen je potresno i poetski nadahnuto:

»Svugde i u svemu sloboda... Sloboda blista i u zamršenim gotskim slovima na seoskoj gostionici, prekoputa. Sloboda se osmehuje sama sebi u crvenom emajliranom ogledalu na vojničkim kapama. Sloboda se čuje u tišini, sloboda se oseća u glasovima... Duga seoska ulica savija u daljini. Iznad beskrajne kolone ljudi i topova širi se u blesku svetlosti talasavi, široki napev«.

Pored oštrog posmatračkog dara, konciznog, ekonomičnog stila kojim se ocrtavaju ljudi i stanja, pisac obiluje duhovitim poređenjima nađenim na liniji jedne više, razvijenije publicističke i prirodno nađenim osećajnim akcentima.

Knjigu je preveo s mađarskog Bogdan Čiplić.

ZORAN GLUŠČEVIĆ

NOVE VARIJACIJE NA STARE TEME

Nije ni najmanje pogodna okolnost za naše književne i kulturne prilike to što nas je poskupljene hartije i povišenje cena knjigama i časopisima zadesilo baš u trenutku kada se naša književnost nalazi na nekoj vrsti stvaralačke prekretnice. Još nova strujanja i pravci koje nagoveštavaju naša književna zbivanja nisu počela ni da se uobličavaju, niti kod nas postoji neki intimniji dodir između pisca i čitaoca (što pretstavlja jednu od dragocenih živih veza stvaraoca sa njegovom sredinom), a već komercijalni momenat preti da postane neka vrsta stimulusa književnog stvaranja.

Prema nastaloj situaciji, mogućnost plasiranja knjiga i časopisa na tržištu odlučivala bi i o karakteru književne problematike i o njenom kvalitetu. A takvu konsekvencu smatra Miroslav Đorđević, u jednom od poslednjih brojeva »Književnih novina«, potrebnom da bi naša književnost počela da zadovoljava potrebe svoje čitalačke publike.

Ovim je on dotakao jedno od važnih pitanja književnog i umetničkog stvaralaštva: U kakvom odnosu treba da je književna produkcija prema publici? da li u odnosu moralne i tematske zavisnosti od onog dela društva koje u njemu figurira kao čitalac ili bi umetnika obavezivala u stvaralaštvu čitava društvena stvarnost? Da li stvaralac treba da je samo moralno vezan za sredinu u kojoj stvara, ili taj odnos treba da dobije i oblike neposredne materijalne, komercijalne zavisnosti u tom smislu što će potražnja na književnom tržištu biti odlučujući činilac u književnom i umetničkom stvaranju?

Miroslav Đorđević nedvosmisleno se zalaže za ovo poslednje, a njegova uveravanja i razmišljanja u tom smislu zasnivaju se na pretpostavci, upravo mogu imati svog rezona samo ako bi se zasnivala na tačnosti pretpostavke da o prijemu jednog umetničkog dela kod publike odlučuje njegov kvalitet u tolikoj meri da je svako prihvatanje i podržavanje dela od strane čitalaca znak da ono objektivno-književno pretstavlja vrednost.

Kao dokaz, Đorđević navodi slučaj sa proizvodnjom čarape »Ključ«, koja je bila neraspodata sve dotle dok joj kvalitet nije doveden na visinu koju su zahtevali potrošači.

Ali da li ova analogija ima kakve važnosti za umetnost? Da li i tu samo kvalitet odlučuje o prijemu jednog umetničkog dela i da li je ovde pitanje kvaliteta tako jednostavna stvar kao u robnoj proizvodnji?

Da bi potrošač mogao da oceni kvalitet jedne čarape ili robe slične vrste, nije mu potrebno neko naročito znanje niti poznavanje, recimo, složenih tehnoloških procesa kojima se sada dobijaju veštačka vuna, svila i druge materije od kojih pravimo svoju odeću, niti će nedostatak takvog znanja moći da nas diskvalifikuje da sudimo o kvalitetu robe. Sasvim je dovoljno da smo pre toga imali prilike da vidimo primerke bolje ili najbolje vrste takve robe da bismo posle sasvim tačno mogli reći da li čarape marke »Ključ« vrede ili ne vrede u pogledu njihovog kvaliteta.

A da li je tako u umetnosti? Već kod određivanja dezena ili kombinacije boja jednog »štofa« neophodan je ukus, smisao za estetsko. A kako li će stvar estetskog suda, odnosno sposobnosti odlučivanja da li je nešto od umetničke vrednosti, stajati onde gde je potrebna najdelikatnija primena misli i senzualnih vibracija, najtananiji smisao za razumevanje problema lepog da bi se svako lepo moglo osetiti i u njemu uživati?

Da li uopšte nerazumevanje čitalaca kupaca za književna zbivanja mora da bude merilo objektivne vrednosti dela o kojima se radi? Da li je činjenica što je Ćopićevo Ratnikovo proleće prodato u većem broju primeraka od Divičove zbirke Višnja za zidom unosi ma kakvu svetlost u objektivnu literaturnu vrednost ovih dela? Zar u prijemu jednog umetničkog dela ne može da odlučuje i literarno-estetska sklonost za jednu vrstu književnog izraza koja može da bude samo slika opštih estetskih raspoloženja, a nikako činilac koji mora da odlučuje ma o kakvoj krajnjoj vrednosti dela koja se primaju ili ne primaju?

I zar opšta ideja i duhovna raspoloženja ne mogu da budu presudna za odnos publike prema savremenoj književnoj produkciji? Kad svi ti elementi ne bi odlučivali o karakteru ukusa i potrebama čitalačke publike, onda bi nastala savršena zbrka kad bismo pokušali da odredimo kvalitet umetničkih dela i vrednost pisca prema tome kako su bili primani od publike u vreme svoga nastojanja ili bilo kada docnije.

To što je Foknera »otkrila« Evropa i što je njegovo književno stvaranje naišlo na više odjeka u Evropi nego u Americi, moglo bi prema američkim pojmovima da znači (u trenutku Foknerovog zapostavljanja u Americi) da Fokner ne pretstavlja neku literarnu vrednost a još manje da zaslužuje Nobelovu nagradu!

Vratimo se malo u istoriju literature. Kao što je poznato, Englezi i Francuzi su prvi počeli da se dive Geteovom geniju u trenutku kada Nemci nisu bili skloni da mu dadu u svojoj literaturi veće mesto od jednog Lesinga ili Vilanda. Da li podleže ikakvoj sumnji ko je bio u pravu?

Kad bi se Stendalova vrednost htela da određuje po upornosti sa kojom su ga čitaoci dugo vremena odbijali, on nikada ne bi mogao da znači ono što pretstavlja i za francusku i za evropsku literaturu.

Da je Geteovo stvaranje zavisilo isključivo od toga koliko je interesovanja moglo da probudi kod čitalaca, onda bi sasvim sigurno Faust morao ustupiti mesto Patnjama mladog Vertera, koje je delo u svoje vreme bilo od značaja za evropsku literaturu, pa je i danas čitanije od Fausta. A mislim da nije potrebno dokazivati koga bi se od ova dva dela i sa kakvom lakoćom pre mogla odreći svetska literatura kada bi bila stavljena pred tu »dilemu«.

Da pređem na druge umetnosti.

Ako bi se ukusu prosečnih američkih posetilaca bioskopa htelo da veruje u pogledu umetničkih kvaliteta i literarne vrednosti repertoara američkih bioskopa, onda bi jedna prosečna amerikanska filmska revija ili lakrdija, jedan gangsterski li kaubojski film, jedan Bal na vodi ili Dama u hermelinu više vredeli nego filmska interpretacija Hamleta ili nekog Dikensovog romana. A to što se u Americi više ceni film nego pozorište da li uopšte ukazuje na objektivnu umetničku vrednost upravo prednost filmskog scenarija nad dramom ili filmske glume nad pozorišnom, i da li to jednostavno znači samo nedostatak većeg literarnog smisla kod američkih posetilaca bioskopa? Ja bih pre bio sklon da te pojave objasnim tempom američkog života i njegovim karakterom koji podjednako ne trpi pozorišnu patetiku kao ni »ozbiljnu razonodu«.

A kako stoji u tom pogledu stvar sa našom publikom? Kao što nisam sklon da potcenjujem stranu publiku i amerikanske posetioce bioskopa, tako mi nije ni na kraj pameti da precenjujem naše domaće prilike. I meni, isto kao i Miroslavu Đorđeviću, nije nerazumljivo što naši časopisi kao i knjige imaju manje čitalaca nego što jedna futbalska utakmica ima gledalaca. Ali broj gledalaca nije merilo za raspoloženje ove vrste. Jer je još mnogo veći broj onih koji nedeljom posle podne sede pored radioaparata i prate situaciju na terenu dvaput po jedanaestorica. Kako da se to objasni? Mislim da ću biti u pravu kad kažem da je baš nedostatak literarne i umetničke kulture u većoj meri podjednako uzrok toj pojavi kao i činjenica da se sa manje napora i prethodne pripreme može uživati u gledanju futbalske utakmice nego, na primer, u slušanju Dvoržakovih kvarteta ili Betovenovih sonata. To je u samoj prirodi stvari i protivu toga se ne može ništa, ali se zato mogu učiniti organizovani i sistematski napori da kultura više i dublje prodre u mase. Jer dok se sklonost za futbal (da se zadržim samo na tome) sama po sebi postiže kod ljudi još u njihovom najranijem detinjstvu (kada je potrebna obična »krpenjača« i četiri kamena za dva gola da bi se osetila sva slast ove igre), dotle je potrebno mnogo samopregornog rada i strpljenja, materijalnih izdataka i drugih uslova da kultura u njenim mnogobrojnim oblicima postane intimna i neophodna potreba ljudi.

A to sve može samo da znači da kod nas interes za kulturu i spremnost (isključujem trenutno subjektivnu mogućnost) da se za nju odvoji na račun drugih potreba nisu još razvijene u tolikoj meri da bi se mogućnosti književnog i umetničkog stvaranja smele dovesti u zavisnost od toga da li će jedno književno ili umetničko delo trenutno moći da zainteresuje toliko čitalaca-kupaca koliko je potrebno da se njegovo objavljivanje isplati. Sigurno je da se štampanje nekih sportskih revija, kao »Starta«, zatim stripova i tome slično isplaćuje, kao što bi se isplatilo i izdavanje nekih avanturističkih romana u kojima mi sada iznalazimo i neke literarne i moralne kvalitete da bismo opravdali njihovo objavljivanje (kao da zdrav avanturizam po sebi i bez ikakve didaktike nije dopuštena stvar), ali se štampanje pesama jednog Miodraga Pavlovića možda ne bi isplatilo, jer je pitanje da li bi se njegov način doživljavanja i izražavanja dopao našoj i onako malobrojnoj publici. A zar tog pesnika treba unapred samo zato onemogućiti, kad se još ne zna kakve su njegove poetske mogućnosti?

Zar ijedna literatura, pa i ova naša, koja pretenduje ma na kakvu trajnost i koja bi da izrazi svoju epohu na nov način, treba prosto naprosto da bude u komercijalnoj zavisnosti od čitalačke publike za koju nije sigurno da će uvek i u svemu imati smisla za njena literarna traganja? A taj smisao za neku određenu literaturnu pojavu ne mora da bude znak ni kriterijuma ni estetske navike, već može da se izrazi kao trenutno raspoloženje duha koje je isto tako uzaludno optuživati kao i ukus onih bioskopskih posetilaca koji gledaju reviju Igrajmo gospođo sa istim zadovoljstvom sa kojim istovremeno čitaju Romena i Prusta! Ali ni broj kupaca knjiga nije uvek merilo interesovanja. Znam koliko je čitan jedan naš časopis koji sada trpi stvaralačke preobražaje da bi raskinuo sa mučnom monotonijom svojih dosadašnjih sadržaja, i znam da ga nisu kupili svi koji su ga čitali, kao i što je daleko veći broj čitalaca nego kupaca Hiljadu i jedne noći. Otkuda to?

Možda zato što se kod nas ne zna na koji način razvila sklonost da se čitanje na svojstven način intimizira kao neka pozajmna radnja, da se knjiga protura iz ruke u ruku kao da time dobija veću draž. Kod nas kao da ne postoji kult materijalnog posedovanja knjige, kao da nije dovoljno razvijena ona senzualna sklonost i uživanje u izgledu i opremi knjige, ona strast da se i po rukama, čulno možda i osetno (prema našem uobičajenom bezdušno-racionalnom i racionalističkom odnosu prema knjizi) doživljuje slast čitanog i pročitanog? Ko zna, možda su kod nas još suviše neprijemčive i nepoznate one romantičko-sanjalačke draži Fransovog Silvestra Bonara? Ali ako je sigurno da svemu tome neće učiniti kraj sadašnja cena knjiga i časopisa, onda ni njena ma kakva apologija neće tome ništa doprineti.

Ja ne znam na koju grupu pisaca i na koji časopis misli Đorđević kad patetično uzvikuje: »Neka se jave grupe koje časopise neće smatrati svojim po tome što će u njima moći da prave vratolomne egzibicije«. Ali se nad ovom rečenicom treba dublje zamisliti.

(Nastavak na četvrtoj strani)

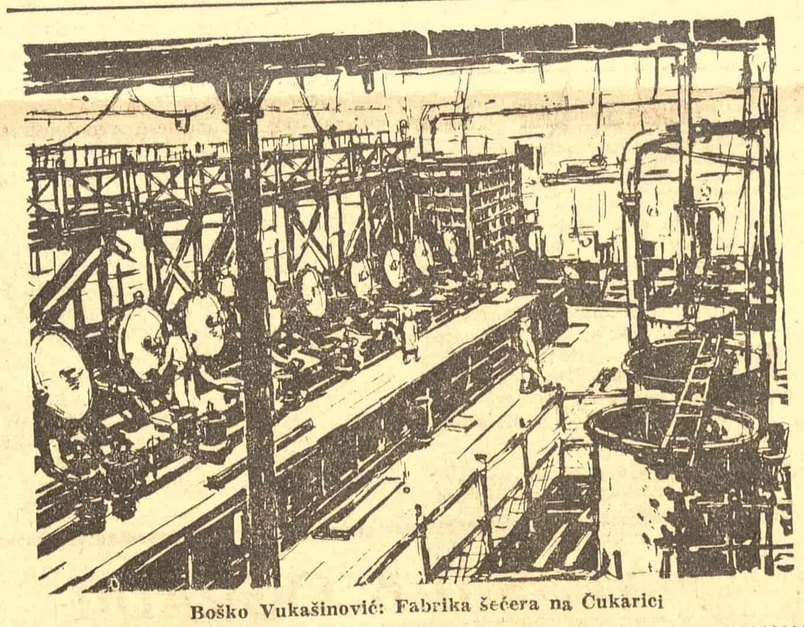

Boško Vukašinović: Fabrika šećera na Čukarici

jević dolazi u prvi red naših BiH ujetnika koji vladaju širokom gamom, koji osjećaju profinjeno nijansiranje raspjevanih boja. To dokazuje i ova kompozicija koju Dimitrijević sprema za jubilarnu izložbu.

I mala grupa ljudi koji nose ranjenu majku, i dio teškoga neba koji se nadvio nad kamenjarom i brdom u pozadini, i dvije grabljivice koje kruže nad neviđenim lešom, i slika grupe partizana koja se ogleda u jezeru, i dijete koje je pružilo ručice prema ranjenoj majci, i teško ranjena majka čija se briga ogleda u položaju njezine ruke usmjerene prema djetetu, nemoćno pale na sohu nosila, i predvodnik vodič kolone čiji korak govori o teškom umoru, iako zbog napregnute pažnje ide usiljeno uspravno, i drugi za njim klecavog koraka, i posljednji sa konjem koga vidimo da se pomalja iza brda i zbog čega naslućujemo veliku kolonu partizanske bolnice, i tmurno predvečerje kasne jeseni — sve ovo govori upečatljivo o heroici našeg naroda u oslobodilačkoj borbi. Tako nam svojim slikarskim riječnikom Dimitrijević govori o velikim danima, revolucionarnim danima NOB.

★

Naš plodni slikar, Ismet Mujezinović, rođen je 1907 godine u Tuzli. Studirao je u Zagrebu i Parizu. Godine 1945 u izdanju Glavnog odbora AFŽ BiH izlazi Mujezinovićeva mapa vanredno uspjelih crteža. »Djeca, kroz borbu«. Njegova tehnika je: ugljen, tuš ulje, tempera i rjeđe akvarel. Snagom svoga talenta koji se osim ostalog ogleda naročito na živim, upečatljivim crtežima koji prikazuju punu skalu života i borbe čovjeka naših dana, on je stvorio, moglo bi se reći, svoj izražajni stil. Osnovni, sigurni potez crtača mjestimično izbija i iz njegovih kompozicija (ulja), ali ponekad, čini mi se, da mu ova njegova velika darovitost ugrožava put njegove slikarske palete. Skoro bez izuzetka, pred crtežima I. Mujezinovića mi ne možemo ostati mirni, nezainteresovani. Zahvati nas njegovo stvaralaštvo puno ritma, pokreta i dinamike i dugo ostane u duši trag doživljenog. Za jubilarnu izložbu Mujezinović radi dvije velike kompozicije: »Ustanak« (ulje) i »Juriš« (ulje). Nažalost, zbog tehničkih razloga osim skica, nisam uspjela da vidim ova ulja i da o njima šire govorim. On radi i nekoliko portreta, među kojima i portret našeg pretsednika Vlade, Narodnog heroja Đure Pucara — Starog. Na Mujezinovićevim ranijim uljima zapaža se prigušeni ton njegove game. To se ističe i na portretu »Moja majka«. Među Mujezinovićeve, uspjele portrete naročito možemo ubrojati: »Glava djevojčice«, »Portret moga sina«, i još nedovršen veliki portret Narodnog heroja »Đuro Pucar — Stari«. Mujezinović se služi solidnim radnim postupkom. Mnoštvo skica, crteža i studija pripremni su radovi njegovim kompozicijama što govori o pravilnom načinu rada i dosljednom, disciplinovanom umjetnikovom putu. Plodnost i sadržajnost njegovog temperamentnog stvaralaštva uzdiglo je Mujezinovića u red naših istaknutih popularnih slikara.

★

Mica Todorović, rođena u Sarajevu, prva je žena slikar iz Bosne. Svršila je slikarsku akademiju u Zagrebu. I prije rata je pripadala krugu napredne inteligencije. Služi se tehnikom: ulje, tempera, crtež. Tematika njezinih radova je pretežno figuralnog karaktera (portret, specijalno dječiji, i akt) Bavi se i pejsažom (sarajevski motivi, rušenje Baščaršije), kao i kompozicijama iz seoskog života i rada. Karakteristika njezinog zrelijeg stvaralaštva je vedrina, optimizam. Kao blijesak svijetla zapljusnu nas sunčane boje svih varijanata sa platna »Portreti naše djece«, sa skica, sa kompozicija »Žetva«, »Vršidba« i »Odmor«, sa uspjelih pejsaža »Proljeće na Babića baščí«, »Snijeg se otapa«, »Gradnja pod snijegom« i dr. Paleta Mice Todorović je raskošna, ponekad moglo bi se reći posebno njena, bravurozna u skali razigranih, toplih boja. Ona pejsaž veže sa ljudskim radom (»Žetelice«) i sve to rješava bojom i bojom. Istina je, da u supstilnom nijansiranju boja, a često uspjelim aktovima i poluaktovima, Todorovićeva ponekad zanemari neki detalj što kvari utisak koji doživljujemo pred njezinim platnima. Njezina ulja: »Radnica u prazničnoj odjeći«, »Djevojčica u žutom«, »Djevojka sa periferije«, »Glav mlade glumice«, a naročito koloristički uspjelo dat portret vižljavog čupavog djeteta »Ciganče kraj prozora« govore o svježim novijim izražajnim mogućnostima u odnosu na portret »Glava moje bake« (tempera) rađena mnogo ranije. Folkloristički motivi »Žetva«, »Vršidba«, »Odmor u polju« i dr. potvrđuju fini talenat Mice Todorović koji bi vrijednijim radom dao još vidnija ostvarenja na polju likovne umjetnosti.

Hakija Kulenović, rođen 1905 godine u Bosanskom Petrovcu, studirao u Beogradu i Parizu. Njegova tehnika je: ulje, akvarel, crtež. Tematika: kompozicija, portret, pejsaži iz izgradnje i NOB. Možda više nego ijedan član ULUBiH Hakija Kulenović je obrađivao problematiku socijalističke izgradnje. Poznata su njegova platna »Portreti udarnika«, »Zadrugari«, »Portret sina«, »Tunel Vranduk«, »Sa omladinske pruge«, »Hidrocentrala«, a naročito kompoziciono i koloristički uspjelo ulje »Izgradnja nove željezničke stanice u Sarajevu«. Ova platna govore o lijepom razvojnom usponu ovoga umjetnika. Među njegovim radovima ističu se grafički uspjeli umjetnički produbljeni crteži naših graditelja i zadrugara. U njegovim akvarelima susrećemo doživljene lirskim akcentom obojene partije, ali nas ponegdje uznemiri disharmonični, neriješeni ton na njegovom akvarelu Na primer, suviše modroplavo »gusto« nebo, nad toplim bojama ulcinjske plaže i gradine. Kulenović vidno napreduje, dajući izrazito akcentovane crteže portrete naših ljudi. Da pokazuje vidan napredak i u kompoziciji dokazuje nejgovo ulje »Izgradnja željezničke stanice u Sarajevu«. Sretno riješeni slikarski planovi, uklopljeni u naš tipičan pejsaž (pozadina brda) sa radilištem i rasporedom radne brigade dati u širokoj svjetlosnoj skali nijansiranog tonaliteta, lijepe su odlike Kulenovićevog talenta.

Među vrijedne, talentovane slikare samouke, koji su se kroz život mučno ali uporno probijali, spada i Milan Vasiljević, rođen u Prijedoru 1910 godine. Koristi tehniku: ulje, akvarel, tempera, tuš. Tematika: pejsaž, mrtva priroda. U poslednje vrijeme bavi se figuralnim slikarstvom (portret, kompozicija).

★

Možda se ni kod jednog našeg umjetnika, kao kod Vasiljevića, upornog u radu na savladivanju slikarske tehnike, ne opaža od izložbe do izložbe relativni napredak. Ovaj samouk, lagano, ali sigurno napreduje. I svaki put nas iznenadi nečim novim što je savladao na ponekom slikarskom planu. Svježim toplim bojama, on nam daje pejsaž »Iz Jablanice« (ulje), »Bosanski pejsaž«, »Iz Ulcinja«, »Iz okoline Sarajeva«, »Portret majke« i dr. Pored nekoliko nedovršenih portreta, pejsaža i skica za kompoziciju, Vasiljević radi i portret maršala Tita u naravnoj veličini sa pejsažom Trebevića i jednim dijelom Sarajeva. To su radovi koje smo zatekli u skromnom Vasiljevićevom ateljeu, pred jubilarnu izložbu za koju se priprema ULUBiH.

★

Pored starijih poznatih slikara članova ULUBiH, Siga Sumerehera, Voje Hadžidamjanovića, Petra Šaina i vajarke Ive Despić treba istaknuti i mlade članove ULUBiH-e, Nadu Novaković, Vladu Vojnović, Maria Mikulića i vajara Furtulu, koji se po radu i talentu naročito ističu.

★

Veoma talentovani mladi kipar Ante Kostović, studirao u Zagrebu kod majstora Meštrovića i Kršinića i apsolvirao u martu 1941, a diplomirao poslije rata, jer u ustaškoj državi nije htio da pristupi diplomskom ispitu. Za jubilarnu izložbu Kostović sprema nekoliko radova među kojima su neki već i dovršeni. U toku je njegov studiozni rad velike slobodne kompozicije »Oračice«, na kojoj radi već dvije godine. Motiv »Oračice« uzet je iz NOB. Po nošnji oračica zaključujemo da je motiv iz BiH. Ovom kompozicijom Kostović nije prikazao samo teškoće napornog rada i stradanja našeg naroda u toku okupacije i NOB, nego i rađanje bratstva i jedinstva, a kroz to i heroiku naših radnih ljudi, koji su se u nevoljama prekaljivali i istrajali u borbi za oslobođenje zemlje. Figura prve oračice tipična je žena našeg bosanskog sela. To govori brižan ali odlučan izraz njezinog lica, i blag pogled uprt u oranicu od koje očekuje hljeb za svoju porodicu. Omladinka za njom puna je vedrine i snage. Uzdignute glave sa lakoćom mladosti podnosi svoj teški teret. I svaka oračica redom, na svoj način, tip je žene naše bosanske sredine. Sve one zajedno, kompoziciono i idejno daju usklađenu cjelinu visoke estetske vrijednosti. Ovo je jedan od najvećih umjetničkih dometa Kostovićevog rada. Uz ovu kompoziciju Kostović je izradio i radi još mnoge portrete. Među njima se ističe studija »Glava pjesnika« (rad u kamenu). Ova tehnika najbolje leži Kostoviću, koji svojim razvojem obećava još veći uspon i umjetnički domet velikih razmjera.

Kratke vesti iz inostranstva

Anri Matis: Mornar (1907 g.)

IZLOŽBA FOVISTA

Muzej moderne umetnosti u Parizu, kojim rukovodi Žan Kasu, organizovao je retrospektivnu izložbu fovista. U deset sala tog muzeja izložene su slike Braka, Difija, Friesa, Derena, Mangena, Markea, Marinoa, Matisa, Pija, Valta, Van Dongena i Vlamenka.

Otvarajući izložbu Ž. Kasu je rekao: »U fovizmu ne treba gledati jednu školu, već momenat u kom je jedno osnovno raspoloženje u umetnosti slikanja proizvelo svoju najmunjevitiju jačinu U tome ima jedna crvena nit, jedna električna struja koja se može pratiti, a koju je u jednom momentu evolucije naše umetnosti, kao i u momentu razvoja nekih od naših najvećih umetnika, projicirala svoje najobojenije i najjače iskre. Divan, nezadrživ momenat, pravi 14 juli boje«.

KONFERENCIJA ZA ŠTAMPU ERVINA ŠINKA U BONU

Jugoslovenski književnik Ervin Sinko održao je u Bonu konferenciju za štampu, na kojoj je govorio o slobodi kulturnog stvaralaštva u Jugoslaviji. »Socijalizam — rekao je Šinko — ima zadatak da stvori takve uslove koji bi omogućili čoveku da slobodno razvije svoje stvaralačke sposobnosti. Nasuprot tome u Sovjetskom Savezu sloboda znači odricanje od ličnosti i potčinjavanje volji jednog »sveznajućeg vođe«. Na kraju, književnik Šinko je dodao da je došao u Nemačku da bi uspostavio neposredne veze sa nemačkim kulturnim radnicima. Izlaganje Ervina Šinka naišlo je na veoma dobar prijem.

FRANCUSKI ROMANI O OMLADINI

U francuskoj literaturi se u poslednje vreme obrađuju sve češće problemi posleratne omladine.

Najveći uspeh na tom polju je doživeo Bernar Barbe sa svojim romanom »Napušteni konji na bojnom polju«, u kome prikazuje ljubav mladog čoveka prema nekoliko godina starijoj ženi; ova ljubav kasnije, u toku života, oživljuje u ljubavi prema ćerci te žene. Taj roman, prema mišljenju kritike, zadire duboko u život francuskog društva i omladine.

Pored tog romana, publiku je zainteresovao i roman Žan Luja Kurtisa »Dragi gavranovi«, u kome se analizira posleratna intelektualna omladina formirana na delima Sartra, Odibertija i Kenoa. Taj roman, pisan pod uticajem Sartra manje je ubedljiv od romana Barbeja pisanog pod uticajem Morijaka, koji daje daleko življe i obrazloženije tipove.

HILJADU I JEDNO LJUBAVNO PISMO VIKTORU IGU

U izdanju Galimar u Parizu objavljen je, pod naslovom »Hiljadu i jedno ljubavno pismo Viktoru Igu«, izbor iz ljubavnih pisama koje je Žilijet Drone pisala Viktoru Igu. Žilijet Drone je pisala Igu tokom pedeset godina, svakog dana po dva pisma.

REZULTATI KONKURSA ZA »PRI DE ROM«

Prema objavljenim rezultatima konkursa na »Ekol de Bozar« u Parizu za »Pri de Rom«, podeljene su sledeće nagrade::

Za slikarstvo, na temu »Konj, prijatelj čoveka«, prvu nagradu dobio je Senelar, a drugu Peti i Peduso:

Za skulpturu, na temu »Radosti života«, prvu nagradu je dobio Fero; za medalju nagrade su dobili Šarpantije, Betonije i Flura;

Za monumentalnu umetnost, na temu »Projekt crkve u rudarskom kraju«, za arhitekturu su dobili nagradu ekipa arhitekta, Turnon Branli, slikara Mameza, i skulptora Šomela, a za pojedine grane zasebno za arhitekturu Žilijen, za slikarstvo Mamez i za skulpturu Ru.

Stručna kritika je zadovoljna sa rezultatima konkursa i ističe da »Ekol de Bozar« menja svoj duh i ne samo da usvaja nove forme, već i stupa u tesniji kontakt sa životom.

MAPE CRTEŽA IZ XIV DO XIX VEKA

U izdanju Iperion u Parizu izdane su mape crteža starih majstora: »Flamanski crteži« (XV i XVI vek) od Žak Besansona, »Venecijanski crteži« (XV—XVIII vek) od Mišel Florisona, »Florentinski crteži« (XIV—XVII vek) od Andre Sastela, »Španski crteži« (XV—XIX) od Hoze Gomez Sikra i »Engleski crteži« (XIX vek) od Ane Karlist.

IZLOŽBA FRANK LOJD RAJTA

U Palati Stroci u Firenci otvorena je izložba fotografija, maketa, projekata i filma u boji arhitekture velikog američkog arhitekta Frank Lojd Rajta. Izložba je raspoređena u dvadeset soba te palate. Prema pisanju štampe, to je dosad najveća izložba arhitekture u Evropi. Ta je izložba preneta u Firencu iz Muzeja moderne umetnosti u Njujorku, gde je bila otvorena kroz pune dve godine. Na izložbu je došao iz Amerike sam F. L. Rajt i masa arhitekata iz Italije i raznih evropskih zemalja. Rajtu su ukazane najveće počasti od strane italijanske vlade, a sva italijanska štampa piše o delu i značaju tog »titana savremene arhitekture«.

F. L. Rajt je poznat po svojoj »organskoj arhitekturi«, koja traži da se zgrade usklade sa predelom i klimom i da daju ljudima više sunca i vazduha. Njegova koncepcija arhitekture je totalna i ulazi duboko u problematiku urbanizma i u osnovne socijalne probleme.

FESTIVAL FRANCUSKOG FILMA

U Bolonji je završen festival francuskog filma, koji nije mnogo oduševio ni publiku ni kritiku, iako su na njemu bili prikazani i filmovi Žan Koktoa i Saše Gitrija

Žan Kokto je dao film »Strašni roditelji«, koji postavlja edipovski problem sa amoralnim tipovima i ciničkom filozofijom Saša Gitri se pojavio sa filmom »Šepavi đavo«, koji prikazuje na duhovit ali vrlo površan način francuskog diplomatu Talerana. Film ima sve mane njegovih ranijih komada, a malo od onih kvaliteta koji su ranije proslavili njegove filmove.

Na festivalu ti filmovi nisu bili dobro ocenjeni i dobili su treću i četvrtu nagradu.

Prvu nagradu je dobio Anri Dekoen za film »Na velikom balkonu«, koji ima romantičnu sadržinu i prikazuje život civilnih avijatičara posle prvog svetskog rata a uzgred vrlo živo i život francuske provincije. Drugu nagradu je dobio film Žana Drevila »Parada izgubljenog vremena«.

KNJIGA O SELJAČKIM BUNAMA U HRVATSKOJ

(Ferdo Čulinović: »Seljačke bune u Hrvatskoj«; izdanje Naučne knjižnice Seljačke sloge u Zagrebu, 1951)

To je pregledna i historijski dokumentarno pisana, ali i veoma zanimljiva i popularna knjiga. U svakom pogledu ona se razlikuje od historijskih djela, koje smo donedavno navikli čitati iz biblioteka građanskih i sličnih historiografija.

U knjizi Ferde Čulinovića, sveučilišnog profesora iz Zagreba obrađen je materijal o bunama i o uzrocima buna hrvatskih seljaka ranije i skorije prošlosti, iako — kako veli i autor u predgovoru — to nisu sve bune seljačke u Hrvatskoj, nego samo one najznačajnije. Pored izrazito kmetskih, protufeudalnih buna, pisac, pravilno, nije izostavio ni bune koje su podizali stanovnici tzv. Vojne Krajine ili Granice, iako ovi, doduše, nisu bili kmetovi kao seljaci u feudalnoj Hrvatskoj (tzv. Banskoj Hrvatskoj), nego su bili slobodnjaci, vojnici na zemlji, koji su s oružjem branili carsku granicu od turskih najezda, a u mirnim intervalima, tj. kad se turska agresija trenutno stišavala, obrađivali za sebe »carsku« zemlju.

U Uvodu pisac je istakao da su stari historičari (feudalni pisci i popovi), a kasnije i građanski historičari, opisivali uglavnom samo slavu i junaštvo feudalne i crkvene gospode, a narod prešućivali, naročito težak život seljaka. Dosad se općenito znalo i pisalo samo o Gupčevoj seljačkoj buni (godine 1573), dok se o nizu ostalih seljačkih buna šutjelo. Pa i Gupčevu bunu opisivali su, što se tiče i njenih uzroka i svrhe, u nacionalnom smislu, kao pobunu protiv feudalca Franje Tahija koji je porijeklom bio tuđin. Ali u ovoj knjizi se dokazuje da nije samo tuđinac Tahi bio nemilosrdni ugnjetač hrvatskih seljaka, nego da su takva, često i gora, bila i hrvatska gospoda, pa čak i oni feudalci koje dosadašnja historiografija hvali i slavi zbog njihova junaštva u borbi protiv Turaka i zbog otpora protiv Beča i Pešte. Dapače, Tahi nije bio ni jedini uzrok samoj Gupčevoj buni, nego možda neposredni povod; uostalom, to se vidi već i po tome što su uz Gupčevu bunu pristali i seljaci koji nisu pripadali Tahiju, pa čak i iz obližnjih i daljih slovenačkih krajeva. Dakle, uzrok seljačkim bunama bio je izrazito u klasnoj borbi, u klasnoj podvrgnutosti i nesnošljivom položaju kmeta kao takvog. Čulinović je veoma plastično opisao život seljaka u feudalnoj Hrvatskoj na temelju dokumenata, napose tzv. »urbara« (tj. propisa koje je sastavljao feudalac, bilo svjetovni bilo crkveni, kao ekonomske i socijalne obaveze kmetova prema pojedinom gospodaru). Citirajući nekoliko takvih »urbara« porodice knezova i velikaša Frankopana, kneza Blagajskog, Zrinskih, Tahija, grofova Erdödya, te sve »namete« (tlake itd.) koje je morao snositi kmet pod prijetnjom tjelesnim kaznama (koje se tek u 19 stoljeću pretvaraju u novčane kazne), dokazano je da su socijalni i ekonomski odnosi bili nesnošljivi i uzrok bunama. U pogledu položaja Krajišnikâ pisac je lijepo pokazao, da su i te bune imale socijalni i ekonomski uzrok, jer su vojnički zapovjednici (mahom tuđinski oficiri) kršili njihova prava i krutom vojničkom disciplinom i nečovječnim postupcima težili da ekonomski eksploatišu krajiškog seljaka.

Nemamo dovoljno prostora da detaljnije prikažemo ovu vrijednu i zanimljivu knjigu, napose pojedine bune hrvatskih seljaka, pa ih ovdje tek navodimo. Obrađene su, dakle, bune kmetova na zagrebačkim crkvenim posjedima u prvoj polovini 14 stoljeća, pučka buna u Splitu 1389, pučki ustanak na Hvaru 1510—1514, Gupčeva seljačka buna u Hrvatskom Zagorju 1573, pobuna seljaka u selu Šenkovci blizu Ozlja 1578, tri bune kaptolskih seljaka podanika oko Zagreba krajem 16 i prvom dijelu 17 stoljeća, buna seljaka oko Novigrada na Savi 1653—1659, buna u Varaždinskom generalatu (komanda krajiškog područja) 1666, pobuna Krajišnika Varaždinskog generalata 1697, dvije bune Ličana, brinjsko-otočka buna 1719, buna u »banovini« 1730, buna u Lici 1728—1732, buna u Varaždinskom generalatu 1735, buna radi Khevenhüllerovog »Regulamenta« 1735, ustanak u Lici 1746, u zapadnoj Slavoniji 1742, u Komogovini 1751, buna hrvatskih i srpskih Krajišnika u Lici 1751, buna Krajišnika Varaždinskog generalata 1755, buna kmetova oko Kalnika 1755, buna Konavljana 1709, Ticanova buna u Srijemu 1807. Posebno su zanimljive bune seljaka u Hrvatskoj oko 1848 i buna novijeg vremena istarskih seljaka 1921. O ovoj posljednjoj buni isti ovaj pisac objavio je ovih dana posebnu knjigu: »Revolucionarni pokreti u Istri 1921« (izdanje »Glas Rada«, Zagreb).

Na završetku svoje knjige o seljačkim bunama u Hrvatskoj Čulinović je sintetički ocrtao i njihov opći karakter u feudalnom periodu i iznio glavne uzroke koji su uvjetovali poraze tih buna. Na kraju su dodane Primjedbe, iz kojih se vidi ne samo opsežnost izvora dokumenata i literature, kojima se pisac služio, nego upućuju čitaoca na dalje, detaljnije proučavanje ovog materijala, označivši mu jasno gdje se što nalazi.

Zbog svega toga zavređuje Čulinovićevo djelo veliku pažnju kao vrijedan prilog novom, pravilnom tumačenju naše prošlosti.

Milan SELAKOVIĆ

NOVE VARIJACIJE NA STARE TEME

(Nastavak sa treće strane)

Naša literatura čini mi se ima dovoljno razloga i opravdanja za iznalaženjem novih sadržaja i formi, za traženjem novih lepota. Na to kao da poziva sama složenost materijalne, društvene i psihološke stvarnosti našeg vremena. Svaki ostvareni napredak u tom pogledu doprinosi bržoj ili sporijoj promeni raspoloženja, preudešava i menja način mišljenja, priprema za novo sagledanje stvari koje su još u starom vidu. A to sve upija u sebe literarno stvaranje tražeći mu izražajnu formu I sad se postavlja pitanje od odlučnog stvaralačkog značaja: na koji način i kojim izrazima uobličiti sve to sadržajno bogatstvo stvarnosti?

Formalni obrasci doduše postoje (u književnim tradicijama), ali zar naše vreme i naša literatura nemaju prava na koliku toliku originalnost? Ili, kad kažemo da smo za realizam kao način odnošenja prema materiji stvarnosti, zar je time već rečeno kakve će biti bliže stilsko-formalne odredbe tog realizma?

Jer jedinstveni realizam kao skup određenih izražajnih i formalno-estetskih zahteva uopšte ne postoji, i nikakvog smisla ne bi imalo nagađati ko je veći realist: Dikens ili Tekeri, Balzak ili Prust, Tolstoj ili Gorki. Svaki je od njih realist i svaki je originalan u svom realizmu, a prosto prenošenje i imitiranje ovog ili onog realističkog obrasca može da odvede samo u beživotno i beznačajno epigonstvo.

A da li je imitiranje koje pretenduje na to da novim sadržajima da staru formu u stanju da potpuno ubedljivo izrazi to novo što bi htela da dâ naša literatura? Svaki stil je istovremeno i specifičan jezički izraz, određena glasovno-melodiska modulacija u kojoj je objektivizirana atmosfera; ona je u stanju da se toliko nametne u svom identifikovanju sa stilom da je svaki stilski manir istovremeno i priziv asocijacijâ na sadržinu sa kojom on po prirodi stvari čini organsko jedinstvo. A novi sadržaji, kakve nesumnjivo mora da otkrije savremena interpretacija čitave naše stvarnosti 20 veka, traže i nove, odgovarajuće izraze. I onaj ko je u mišljenju i osećanju, u umetničkom doživljaju prekinuo sa tradicijom, morá sa njom da prekine i u stilizovanju izraza.

Mislim da je jasno zašto je onda potrebno potpomoći traženje i rađanje novih sadržaja i izraza, zašto treba sa simpatijama gledati na proširivanje naših okoštalih tematskih okvira i tolerisati novu stilsku fakturu čak iako izgleda da će je u ustreptalosti nezajažljiva piščeva mašta tražiti na sasvim neuobičajenim putevima. Potrebno je mnogo strpljivosti, blagonaklonosti i razumevanja. Ali ako se naša književna traganja budu unapred osuđivala kao »vratolomne egzibicije« koje bi finansiski pomagati značilo samo »obezbediti monopol književne produkcije ove ili one grupe«, onda je sigurno da će se sva ta započeta traženja zauvek sahraniti u besmislu sive monotonije koja nesnosno okiva našu literaturu i pridavljuje naše duše žudne smele borbe za nove lepote.

Zoran GLUŠČEVIĆ

LICE I NALIČJE

OPET TO ISTO I — NIMALO DRUKČIJE

Nedavno smo u »Književnim novinama« zabilježili drastičan slučaj književne krađe, a sada smo nažalost prinuđeni da opet iznesemo još jedan primjer, najnoviji.

Počnimo s licem, ono izgleda ovako: u cetinjskoj »Pobjedi« od 15 jula objavljena je pjesma u prozi nekog Velimira Krdžića, pod naslovom »Nov smo i plemenit život otpočeli«. Tamo se kaže:

> Željom su našom brda rušena. Snagom je našom i kamen procvjetao. Dušu smo svoju od ognja i smijeha — ulili mrtvim stoljećima. Slova zakletve naše napisali smo krvlju i znojem tvorca — od mora do neba — u svakom stvorenju, na svakoj stvari. Oganj velikog srca u grudima nam gori... lijepa sloboda naša, ako žrtava treba tu smo svi mi, jedan uz drugoga, čvrsti kao čelik. Niko nas ne može razdvojiti«.

Sve bi to, dakako, bilo lijepo i krasno kad ne bi bilo... Naličje ovog Krdžićevog »poetskog« nadahnuća međutim je drukčije: dokopao se, čovo, stihova Zdenka Štambuka, objavljenih u »Književnim novinama« od 10 aprila, dokopao se i — prepisao. Prepisao i potpisao, baš kao i onaj njegov kolega po krađi, onaj nesrećni A. Bartulović. Evo tih »inkriminisanih« Štambukovih stihova:

> Voljom su našom rušene planine
> snagom je našom procvao i kamen
> dušu smo svoju od ognja i smijeha
> ulili mrtvim stoljećima, slova
> zakletve naše ispisali krvlju
> i znojem tvorca od mora do neba,
> u svakom stvoru i u svakoj stvari
> novi smo život pokrenuli. Plamen
> velikog srca u grudi nam gori.
> Sloboda naša ako žrtve treba
> tu smo. Ko jedan. I danas ko juče
> ko svakog puta kad oluja prijeti
> spremni za život živjeti i mrijeti!

Nije dakle teško uočiti da se radi o čistoj književnoj krađi. Nov smo i plemenit život otpočeli« — saopštava nam »nadahnuto« pomenuti Krdžić na početku svoga lopovluka, pa pošto je, tako, plemenito konstatovao našu plemenitost — eto vidite, neplemenito se srozao u krajnju neplemenitost alias krađu. I zaboravivši se poput onog nezaboravnog Sremčevog Ace »Groznice«, pohitao je brže-bolje da se pohvali čitalačkoj publici svojim »viteškim« i »plemenitim« djelom, računajući valjda — ljeto je, nema snijega da otkrije tragove! Kakva nevjerovatna naivnost i drskost! Kakva bezočnost!

Mi, zaista, jesmo otpočeli nov i plemenit život, ali ne ovako i na ovaj način kako je otpočeo Velimir Krdžić. Takvu »plemenitost« treba bezuslovno žigosati i potrijeti kao onu poznatu Njegoševu »gubu iz torine«...

D. K.

NOVE KNJIGE PISACA PRIPADNIKA ITALIJANSKE NACIONALNE MANJINE

Kao prvu svesku nove kolekcije »Biblioteka italijana« državno izdavačko preduzeće »Zora« u Zagrebu izdalo je komediju »Izvanredno izdanje« od Osvalda Ramua. Uskoro će izići iz štampe i druga sveska ove biblioteke »Sećanje jednog istarskog borca«, autobiografsko delo prvaka italijanske nacionalne manjine u Istri i na Rijeci, Andrea Benusia. Ove dve knjige pretstavljaju prve obimnije književne, odnosno publicističke tekstove, pripadnika italijanske nacionalne manjine objavljene u posebnim edicijama.

»MALA POZORIŠNA BIBLIOTEKA« IZDAJE...

»Malu pozorišnu biblioteku« pokrenuo je ove godine Savez kulturno-prosvetnih društava Srbije. Cilj joj je da olakša pripremanje repertoara dramskih sekcija kulturno-umetničkih društava. Dosad, ona je izdala 11 dramatizovanih pripovedaka iz naše književnosti i razne jednočinke. Do kraja ove godine »Mala pozorišna biblioteka« objaviće još šest dramatizovanih pripovedaka i jednočinki, pa i dve drame. Između ostalog štampa se i jednočinka »U pravi čas«, koju je prema partizanskom »Dnevniku« Dragojla Dudića napisao Miloš Matović, zatim dramatizacija romana Ive Ćipika »Pauci« od Predraga Dinulovića i drama u tri čina »Crv« od Stanislava Bajića.

USPELO GOSTOVANJE SARAJEVSKE OPERE U DUBROVNIKU

Sarajevska opera od svog osnivanja do danas priredila je sedam turneja, od kojih dve izvan područja NR Bosne i Hercegovine (prošle godine u Beogradu, a sada u Dubrovniku, Kotoru i Cetinju). Ovogodišnja turneja za mladu Sarajevsku operu imala je u izvesnoj meri i manifestacioni karakter, jer je ovo prva opera uopšte, koja je posetila NR Crnu Goru. Osim toga poseta pada u vreme kada crnogorski narod slavi 10-godišnjicu Narodnog ustanka i godišnjicu svog velikog pesnika Njegoša. Turneja je bila dosta naporna, jer je opera za 23 dana dala 23 pretstave u četiri mesta: Mostaru, Dubrovniku, Kotoru i Cetinju.

U Dubrovniku, gde je prvi put gostovala, Sarajevska opera doživela je nesumnjivo jedan od svojih najvećih uspeha.

NAJVEĆA LETNJA POZORNICA U BOSNI I HERCEGOVINI

Na jednom od najvećih gradilišta Metalurgiskog kombinata u Zenici, na kanalu reke Bosne, završena je ogromna letnja pozornica koja će primati 1.500 posetilaca. Na taj način stvorene su mogućnosti da u ovom značajnom industriskom kolektivu gostuju naši najveći dramski i operski ansambli. Za poslednje dve godine ovo je četvrti veliki kulturni objekat podignut u Zenici posle zgrade Gradskog pozorišta i dvorana zimskog i letnjeg bioskopa.

BELEŠKE

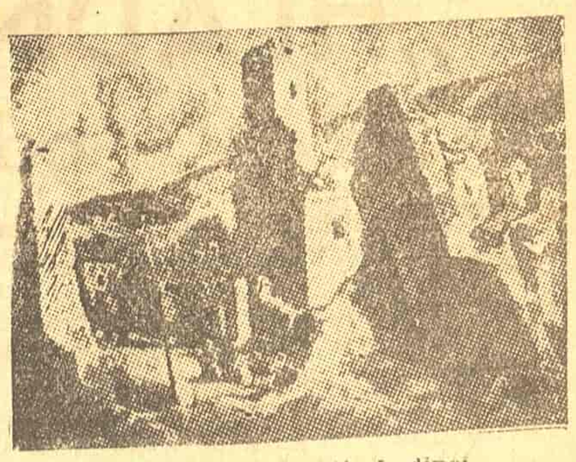

Đurđe Teodorović: Ledinci

(Likovni prilog u najnovijem broju Letopisa Matice Srpske)

FILMSKI SCENARIO PREMA PESMI KOSTE RACINA

Prema poznatoj pesmi makedonskog književnika Koste Racina »Beli mugri« (Bela praskozorja) savremeni makedonski književnik Jovan Boškovski napisao je scenario za kratkometražni film. Filmski radnici preduzeća »Vardar-film« u Skoplju završiće snimanje filma do oktobra ove godine. Reditelj filma biće Trajče Popov, koji je već snimio nekoliko dokumentarnih filmova o razvitku ove naše republike.

ISTORISKI SPOMENICI SARAJEVA ČUVAJU SE OD ZABORAVA

U Sarajevu se uređuje i obnavlja stara Svrzina kuća, najbolje očuvani tip starinske turske kuće, koja treba da ostane kao svedočanstvo o društvenom životu i običajima ljudi ovoga kraja u doba feudalizma. Kuća ima očuvane muške i ženske odaje, sobe za letnji i zimski boravak. Iako tipičan i uglavnom, klasičan primer turske gospodske kuće, ona se odlikuje i izvesnim osobenostima, koje su zaista bile retke za njeno vreme — svaka soba u njoj imala je posebnu česmu.

Pored Svrzine kuće obnoviće se i dobro sačuvan stari turski hotel »Morića-han«, u kome su se godinama održavale esnafske skupštine, zatim poznata derviška bogomolja »Sinanova tekija«, kao i kuća legendarnog Đerđelez-Alije.

DRŽAVNI ANSAMBL NARODNIH IGARA SRBIJE POBEDNIK NA FESTIVALU U LENGOLENU

Igrači Državnog ansambla narodnih igara Srbije vratili su se sa svoje turneje po Engleskoj gde su pored uspelih koncerata po raznim mestima učestvovali i na tradicionalnom festivalu u Lengolenu. Kao i makedonski igrači prošle godine na istom festivalu, igrači iz Srbije osvojili su ove godine prvo mesto u takmičenju folklornih ansambla, a pored toga dobili su i prve nagrade za solo pevanje i za solo sviranje na narodnom instrumentu.

NOVA DELA ZA UMETNIČKU GALERIJU U DUBROVNIKU

Umetnička galerija u Dubrovniku obogaćena je nedavno sa 23 dela jugoslovenskih umetnika XIX i XX veka, među kojima se nalaze i radovi naših poznatih slikara Vlaha Bukovca, Celestina Medovića i Ignjata Joba, onih likovnih umetnika čiji je život i rad bio usko vezan za Dubrovnik i njegovu najbližu okolinu. Galerija je dobila i dela Nadežde Petrović, Ljubomira Ivanovića, Ljubice Sokić, Marina Tartalje, Petra Lubarde i Mila Milunovića.

NAJNOVIJI BROJ ČASOPISA »BRAZDE«

Junski broj časopisa »Brazda« donosi priloge od: O. i L. Bihalji-Merina »Pirlitor«, Derviša Sušića »Unuci«, Veljka Petrovića tri pesme, Janka Đonovića dve pesme, Šukrije Pandžo dve pesme, Vladimira Čerkeza tri pesme, Dušana Anđelkovića »Pismo s puta« (pesma), Petrasa Cvirka »Prevrtač«, Hazima Hikmeta »Pobijeđeni kod Karaburuna«, Đorđa Pejanovića »Iz života jednog stalnog pozorišta u Bosni i Hercegovini za vrijeme Austrije«, Marka Markovića »Drago Mažar: Dva kurira«, Ive Ladike »Antologija slovenačke poezije«, H. Dizdara »Jedna »Skicirka« o Bosni iz 1878 god«. Hronika — Beleške o knjigama i časopisima — Beleške o piscima — Beleške.

DVOBROJ »LETOPISA MATICE SRPSKE«

Dvobroj »Letopisa Matice srpske« donosi priloge od: Rodoljuba Čolakovića »Sa sremskim drugovima«, Jefte Jeremića »Noć u Budanovcima« (odlomak iz neobjavljene hronike »Sremski partizani«), Slavka Mićanovića »Smrt Save Gajića«, Vladimira Popovića »Tužaljka jedne majke« (pesma), Aleksandra Tišme »Ibikina kuća, Slobodana Berberskog »Tužaljka« (uspomeni Vladimira Kolarova, pesma), Radu Flore »Julski dani« (pesma), Raška Romca »Četa najmlađih u I vojvođanskoj brigadi«, Živke Mrkšić-Šeške »Prvi učiteljski kurs u Sremu«, Bogdana Čiplića »Sećanje na Nenada Mitrova«. U rubrici Književni pregled Marijan Jurković piše: »Nad stihovima A. B. Simića«. Pozorišni pregled: Bogdan Čiplić »Povodom pet dramskih pretstava Vojvođanskog narodnog pozorišta«. Beleške — Likovni prilozi: Đurđa Teodorovića, Milana Kerca i Ankice Oprešnik.

MATOŠ U BEOGRADU

Krajem prošlog veka, jednoga dana u podne, išao je Dragutin Ilić, književnik, svojoj kući na ručak. Kod samog pozorišta naišao je na mladog, neobrijanog čoveka, na koga nije mogao obratiti pažnju zbog susnežice koja je zasipala oči. Taman je hteo da skrene za ugao, kad ispred njega iskorači mladić i reče:

— Prosim, jeste li vi Dragutin Ilić?

Dragutin se malo trže i zastade za trenutak.

— Jesam. A što pitate?

— Ništa. Samo sam htio uvjeriti se... Poznao sam vas po bradi i klobuku.

Dragutin se malo začudi, pa se okrete nepoznatom i zagleda ga.

— A otkud vi mene poznajete?

— Iz novina. U jednom zagrebačkom ilustrovanom listu.

Tako je Dragutin uveo Matoša u gostoljubivu kuću svoga oca, pesnika Jove Ilića.

Za vreme ručka, mladi emigrant je zadobio domaćine svojim tonom, raspoloženjem, vedrinom, duhovitim šalama i poređenjima. Pričao je najviše o Zagrebu, o gnusnom moralu tadašnjih hrvatskih političara, i o lopovlucima bana Kuena Hedervarija, kome su se mnogi »servilno klanjali i pete ljubili«, o frankovcima »najnemoralnijim ljudima na ovoj planeti« kako je sam rekao. Tom prilikom je ubacio i poređenje, koje je kao krilatica išlo kroz Beograd: da je Dante živeo u Zagrebu i pisao — njegov spev bi se zvao »Smeće« i jedva da bi mogao smestiti sve frankovačke kandidate Pakla! Sa puno istinskog zanosa i neusiljenog oduševljenja govorio je Matoš o mladosti i ljubavi, o budućnosti i literaturi, o Beogradu »pijemontu Jugoslovenstva«, koji ga je i privukao da baci austromađarsku uniformu i da prebegne braći u Srbiju. Ali tom prilikom, bez obzira na oduševljenje, ni mnogi beogradski političari i književnici nisu dobro prošli u Matoševoj redakciji.

Stari Jova Ilić, posle dobrog ručka i vina, mirno je slušao mladog emigranta, odbijajući guste dimove sa svoga »takuma«. Povlačeći se u svoju sobu na odmor, on je sinovima poručio da hrvatskog gosta češće pozivaju na ručak »dok se ne zaposli«. A oduševljeni Dragutin je toga istog dana uradio i nešto više. Krenuo je sa Matošem u poteru za Stevanom Sremcem, naravno, sa pripremljenim planom. Sremac se ovoj poseti nije iznenadio čim je pored Dragutina ugledao mršavog mladića, u letnjem odelu, ivičasta lica, velikih usta, izbačenih jagodica, očiju gotovo bez obrva, koga mu je Ilić pretstavio kao pesnika, borca protiv Austrije i budućeg Ljudevita Gaja. Cela ova poseta završila se time što je Sremac izvukao iz ormana ceo par svoga odela, uvio u novine kao paket i sa puno nežne pažnje pružio ga Matošu

— Mislim, — rekao mu je, — da nećete imati ništa protiv, ako vam dam nešto ne od dela nego od odela.

Kako je bilo hladno, Matoš se odmah u pretsoblju presvukao i tako su sva trojica u živahnom razgovoru krenuli u poznatu beogradsku kafanu »Dardaneli« iza Knežev spomenika. Tu se Matoš iste večeri upoznao sa mnogim mladim i starijim književnicima, glumcima i celokupnom beogradskom boemijom.

Namerivši se na kuću starog Ilića, Matoš je kod njih bio stalan gost, kao da je pogodio »abonoman« kako reče Stevan Sremac. Ko zna dokle bi to trajalo da jednom prilikom ne upita — »šta ima za ručak«. Odgovoriše mu — pasulj. Na to on ljutito izmače tanjir i poče da se dere i protestira: — Pasulj? Šta znači to pasulj, svaki dan pasulj, kao da sem pasulja nema ničeg drugog na pijaci? Zar vi ne znate ništa drugo da jedete?

Dragutin Ilić se naljuti i posle oštrih reči Matoš izlete iz kuće kao bačena papuča. Kako nije dolazio izvesno vreme, stari Ilić, koji je uvek sam ručavao, upita sinove »šta je sa onim Hrvatom«. Dragutin mu objasni, a on se malo zamisli, pa brzo dodade:

— Pa... ima čovek i pravo. Šta ste zaokupili svakog dana pasulj, pa pasulj. Spremite nešto drugo i nemojte ostaviti čoveka da gladuje — emigrant je. Zar mu je malo što ga u Austriji gone!

Ove reči imale su dejstvo... Matoš je sutradan sedeo na svom mestu, iznosio svoje književne ideje i satirao kiseo kupus.

Tako je Matoš, zahvaljujući Dragutinu Iliću, započeo svoju muzičarsku, novinarsku i književnu karijeru u Beogradu. I, zaista, da nije bilo jega, ovog stasitog i otmenog Ilića, duge negovane brade i krupnih crnih obrva, u šeširu sa širokim obodom, kao i, docnije, glumca Dileta i pesnika Bože Nikolajevića, teško da bi Matoš mogao tako lako i brzo obezbediti svoj opstanak u Srbiji, zauzetoj brigama i borbom protiv poslednjih Obrenovića. Bez obzira, naravno, što se sa Matošem prebacila u beogradsku sredinu i fama da je on tamo, preko, morao rasporiti najmanje dva austriska generala ili napisati neko propagandno delo kome je smer da sruši crnožutu dvojnu monarhiju. Ipak se u Srbiju tada teško ulazilo.

Matoševo bavljenje u Beogradu bilo je lutanje od kafane do kafane, od stola do stola, od uredništva do uredništva i, najzad, do pozorišta, u kome ga je Ilić preko prijatelja zaposlio kao čelistu Tako je živeo od muzike i piskaranja po dnevnim listovima, u kojima je bezobzirno odmah počeo napadati politički i umetnički svet Srba i Hrvata Provodeći najveći deo vremena u noćnim lokalima on se kafanskim krugovima najviše dopadao, jer je umeo da svira da upada u reč, da govori, da grdi, da ogovara i osuđuje sve od reda, što su radili gotovo i svi u čijem se društvu nalazio. Takva je bila atmosfera. Ali Matoš neposredan, neodmeren i neobuzdan, bez moralnih principa i pristojnosti, počeo se zamerati prvenstveno ljudima koji su ga pomagali. Sremca je u jednom listu okarakterisao kao pisca bez vrednosti, ma da mu se često obraćao za materijalnu pomoć. O Dragutinu Iliću, posle ručka za njegovim stolom, pisao je za zagrebačke »feljtone« »da spada u red najslabijih gotovo nesposobnih pesnika«. Bogdana Popovića, Skerlića, Milorada Mitrovića, glumca Gavrilovića i druge pamfletski je napadao tako da su ga oni izbegavali ili prekidali sa njim svaku vezu. Ekscentričan i cinik, često je dolazio u sukob sa ljdima, izazivao skandale i tuče. Krećući se u uskom krugu, između »Dardanela«, »Kolarca«, »Pozorišne kafane«, »Đerdapa«, »Bumsa«, »Tri šešira« i »Bulevara« opijao se, svađao, galamio, i često je išao sa ulubljenim šeširom ili povezane glave. Kad nije imao novaca tražio je »žrtve« i, jednom prilikom kod »Đerdapa« gladan, ručao je i čekao da neko od poznanika naiđe i plati ručak. Ali kao za pakost nikoga nije bilo. Gazda, obilazeći stolove da kontroliše poslugu, učtivo se javio Matošu, a ovaj ga je upitao:

— Kako ide posao?

— Kako da vam kažem — odgovori ugostitelj — staram se da zadovoljim sve mušterije, ali se ipak teško izlazi na kraj. Troškovi su veliki, posluga... mnogi ne plaćaju, a takvih je priličan broj...

— E, to me baš čudi... — reče Matoš.

— Pa, jelte, šta radite s onima koji vam ostanu dužni? Kako naplatite račun?

— Šta radim... naplatim račun vrlo prosto: dovedem ga do vrata, udarim dobro nogom pozadi ispod leđa, i on se propisno skotrlja na trotoar... eto, tako naplaćujem račun rđavim platišama.

Posle ovog objavšnjenja Matoš poruči još tri deci »negotinca«. Gledao je nekoliko trenutaka levo i desno tražeći bar nekoga od poznatih, pa kad vide da nikoga nema, diže se, natuče šešir na oči, stade prema izlazu i doviknu domaćinu.

— Gazda, molim vas, naplatite račun!

Ovaj događaj je izazvao senzaciju među glumcima i buru smeha među boemima.

U Beogradu, Matoš se ipak najviše zamerao ljudima koji su ga najviše voleli. Jedno vreme glumci Milorad Gavrilović i Čika-Ilija, književnici Milorad Mitrović i Bora Stanković, čim bi Matoš seo za njihov sto, ustajali su i napuštali društvo. Jednom su Mitroviću prebacili što je tako neljubazan prema Matošu, a on je odgovorio stihovima:

> Kad ga vidim pored sebe
> Ili tako negde blizu,
> Po telu me nešto grebe
> Kao da me vaši grizu.

Prvi period Matoševog bavljenja u Beogradu, do odlaska u Pariz karakterističan je po tome što je on ovde više poznat kao pisac nego u Zagrebu. Kao takvom, beogradski prijatelji su mu jednoga dana izradili da se pod tuđim imenom i pasošem prošvercuje kroz Austrougarsku i dokotura do Pariza, gde je jedno vreme najviše živeo u društvu Beograđana, mahom studenata, koji su ga i tamo pomagali.

Posle nekoliko godina Matoš se opet našao u Beogradu, u »Dardanelima«, među starim poznanicima. Boemi su ga radosno dočekali, glumac Dile ga je primio u stan, dok su se drugi postarali za ostalo. Mesecima je obilazio poznanike, razgovarao i lumpovao sa njima. Doduše, kao nikada dotle, sarađivao je u beogradskim i zagrebačkim listovima, što mu je omogućilo da skromno živi i radi. Posle bavljenja u Parizu, on je amnestiran u Austrougarskoj, i docnije, polovinom burne 1908-me godine, Matoš se iznenada pojavio u Beogradu.

— Zdravo, Gusti! Otkuda ovde?! Znaš li da si amnestiran? — dobacivali su mu poznanici.

— Znam. Sve znam! — odgovarao je Matoš. — Došao sam iz Pariza, prvo da posetim svoju ćabu, svoju Meku... Hoću prvo njoj da odam dostojno priznanje za sve što je za mene činila... Da nije bilo Beograda, iskrenih, nesebičnih i požrtvovanih prijatelja, ne bi postao ono što sam danas...

Govoreći ovo iz duše, on je isto tako iskreno nastavio stari život šetnji i sedeljki po kafanama, beskrajnih razgovora i prepirki, kritike ljudi i njihovih dela, političkih preganjanja i ogovaranja, napada i grdnji. Najzad, jednog dana je odlučio da raskine sa Beogradom i da se vrati u svoj Zagreb. Ispratili su ga do kraja verni prijatelji — glumac Dile i pesnik Boža Nikolajević.

U Zagrebu, Matoš je objavio plodove beogradskog rada u knjigama »Iverje«, »Novo iverje«, »Umorne priče« i »Pečalba«. U njima defiluje čitav naš ondašnji umetnički svet — Čiča Ilija, Janko Veselinović, Bogdan Popović, Jovan Skerlić i drugi, pa su tu i mnogi doživljaji, uspomene i poznanstva sa raznim umetnicima. U ovim delima, bez obzira na satiru i pamflet, ispoljen je i njegov mnogostruki talenat, sa dušom punom nežnih i toplih slovenskih osećanja.

Savremena kritika doneće, nesumnjivo, najobjektivniji sud o Antonu Gustavu Matošu, pesniku, pripovedaču, kritičaru i publicisti, u čijim delima »često jedna strana, ne garantuje za drugu«. Ali ta kritika mora podvući da je Matoš, dok se bavio u našoj sredini, pretstavljao i idejnu sponu između Beograda i Zagreba i da je početkom dvadesetog veka bio podjednako i hrvatski i srpski pisac. Glavni grad naše zemlje, u kome je isprepletana sudbina mnogih Srba i Hrvata, sačuvao je umnogome njegov boemski lik i umetnički ton, koji će zauvek zvučati kao sećanje na nešto intimno, blisko, naše, kao uspomena na omladinu koja je pored boemstva i razbarušenosti, imala puno ljubavi za otadžbinu i velikih nacionalno-revolucionarnih težnji za njenu budućnost...

Mile PAVLOVIĆ

BIBLIOGRAFIJA

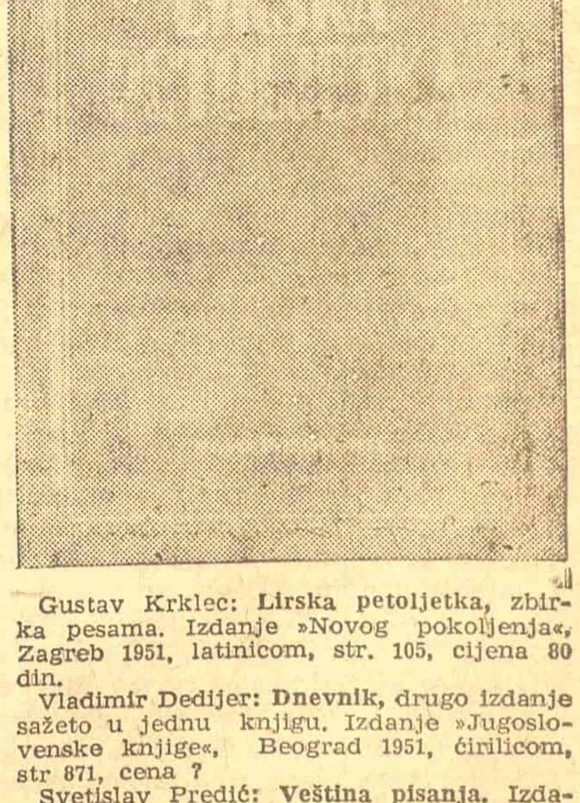

Gustav Krklec: **Lirska petoljetka**, zbirka pesama. Izdanje »Novog pokoljenja«, Zagreb 1951, latinicom, str. 105, cijena 80 din.

Vladimir Dedijer: **Dnevnik**, drugo izdanje sažeto u jednu knjigu. Izdanje »Jugoslovenske knjige«, Beograd 1951, ćirilicom, str 871, cena ?

Svetislav Predić: **Veština pisanja**. Izdanje »Novog pokolenja«, Beograd 1951, ćirilicom, str, 105, cena 55 din.

UREDNICI:
Dušan Kostić i Tanasije Mladenović

Broj čekovnog računa 102-9032020
Pošt. fah redakcije 617
Poštanski fah administracije 629

Rukopisi se ne vraćaju

Odgovorni urednik: Dušan Kostić, Beograd, Francuska broj 7 — Štamparija »Borba« Beograd, Kardeljeva 31.

Univerz. biblioteka „Svetozar Marković" Beograd